

ESTUDIS

FULLS/129

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, febrer 2021

FULLS/129
del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, febrer 2021

TAULA

Coberta: Façana sud de la casa Nogueras, obra de Jordi Capell. Foto: Ramon Manent.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró
Beata Maria, 3. 08301 Mataró
www.masmm.org

Director: Nicolau Guanyabens i Calvet

Consell de redacció: Nicolau Guanyabens i Calvet
Joan Castellà i Oliva
Jordi Malé i Pegueroles

Composició i impressió:
Imprempta Copirap - c/Tetuan,34 - 08302 MATARÓ

Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN:* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col·laboració de

Amb el suport de

EDITORIAL

75 ANYS

El dimarts 2 de febrer, el Museu Arxiu de Santa Maria – Centre d'Estudis Locals ha complert 75 anys d'existència. I hem iniciat aquest any commemoratiu amb la presentació d'un llibre sobre la singular ermita de Sant Simó, escrit per mossèn Josep Colomer i Busquets, membre de la nostra entitat. Un recull històric necessari, editat amb el convenciment que ve a omplir un buit bibliogràfic que durava ja massa.

Queda lluny aquella diada de la Candelera de 1946 en què, sota l'impuls del polifacètic Lluís Ferrer i Clariana, es va fundar el Museu Arxiu per gestionar el patrimoni artístic i documental de la parròquia de Santa Maria.

De les generacions de col·laboradors que ens han precedit hem rebut un llegat ingent, ara ple de reptes. En una societat de canvis accelerats i en un segle XXI pandèmic, el conjunt de membres del nostre equip, amb socis i sòcies, i subscriptors i subscriptores, estem cridats no només a continuar i resistir, sinó també a fer renovades propostes en el nostre àmbit cultural: el de la història local i les ciències socials amb arrelament al territori.

A través de les diferents seccions del museu (el Conjunt dels Dolors, la Sala de Síntesi, el Roser i les Santes), de l'arxiu (amb imatges, enregistraments, partitures, impresos i pergamins, a més de documents eclesiàstics, patrimonials i notarials), i també de la biblioteca (amb llibres de teatre, de literatura, d'història, d'art i de religió), la institució duu a terme una feina de preservació i de difusió dels elements artístics de la basílica, del fons documental de la parròquia i dels materials patrimonials de Mataró i el Maresme. I, alhora, n'impulsa la recerca i l'estudi.

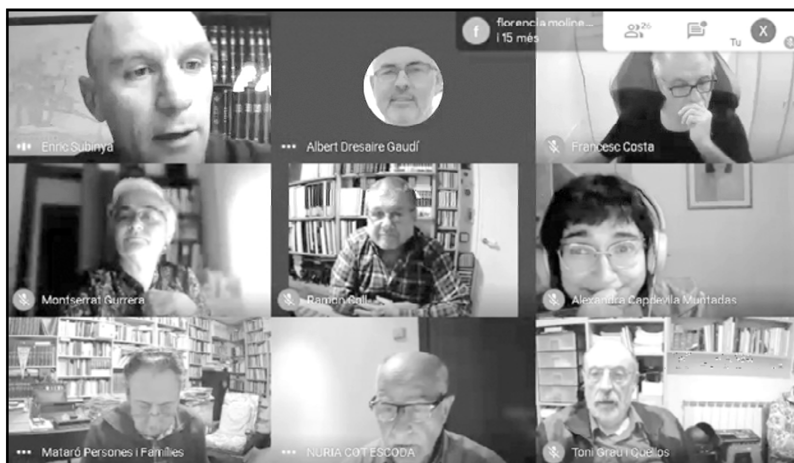
El projecte de modernització de les seccions del Museu amb metodologia Re-Org desenvolupat per l'ICCROM/UNESCO, l'actualització dels instruments de descripció de l'Arxiu, la restauració de l'excepcional mapa de carreteres de 1770, la col·laboració en l'edició del llibre sobre el Carmel a Mataró i l'exposició sobre més d'un segle de cartells i programes de Les Santes —que es farà a l'Ateneu a l'estiu—, són les activitats que estan en marxa i que evidencien la bona salut de l'entitat.

L'any del 75è aniversari ja és aquí, i ens obre la porta a un futur que reclama la persistència del Museu Arxiu.

ACTUALITAT

XXXVII SESSIÓ D'ESTUDIS MATARONINS

La 37a edició de la Sessió d'Estudis Mataronins va tenir lloc el dissabte 21 de novembre de 2020, per primer cop de manera virtual. S'hi van presentar un total de setze comunicacions, en format breu, en l'àmbit de Mataró i el Maresme. La Sessió es va fer a través de la plataforma Google Meet, a partir de les 5 de la tarda, i s'hi va poder accedir mitjançant un enllaç que prèviament s'havia comunicat via xarxes socials i mitjans de comunicació locals. S'hi van presentar disset comunicacions i van connectar-se a la trobada més de quaranta persones.

El mateix dia va sortir a la llum la publicació en forma de llibre de la versió resumida de les comunicacions de la Sessió de l'any 2019. Les comunicacions completes es poden consultar a www.raco.cat.

PRESENTACIÓ DEL LLIBRE DE SANT SIMÓ

El dimarts 2 de febrer es va presentar el llibre «L'ermita de Sant Simó. Recull de dades històriques», escrit per qui fou rector de la parròquia homònima entre 1971 i 1983, mossèn Josep Colomer i Busquets, membre del Museu Arxiu. Va ser al programa *El Mirador*, de Mataró Audiovisual, conduït per Pep Andreu i emès per ràdio, televisió i en *streaming*, disponible també al servei a la carta. El mateix dia 2 el llibre es va posar a la venda a les llibreries i quioscos de Mataró al preu de 20 €.

El treball de Mn. Colomer és una obra rigorosa i documentada, fruit de vuit comunicacions presentades a diverses Sessions d'Estudis Mataronins dels anys noranta. El Museu Arxiu de Santa Maria, com a centre d'estudis locals, publica aquest llibre amb el convenciment que ve a omplir un buit bibliogràfic: la història de l'estimada ermita de Sant Simó, una capella singular que conserva el pòsit dels temps passats, dels fets tràgics i dels aplecs festius, de les tribulacions de la gent del mar i de la fe popular.

Moments del programa de ràdio i televisió *El Mirador* del dia 2 de febrer.

EL 75 ANIVERSARI DEL MUSEU ARXIU

La presentació del llibre sobre l'ermita de Sant Simó va ser l'acte amb el qual el Museu Arxiu de Santa Maria – Centre d'Estudis Locals de Mataró ha iniciat la commemoració dels seus 75 anys d'existència. El febrer de 1946, el dia de la festa de la Candelera, sota l'impuls de l'arxiver Lluís Ferrer i Clariana, es va fundar el Museu Arxiu per gestionar el patrimoni artístic i documental de la parròquia de Santa Maria.

A Ferrer, el succeïren Manel Salicrú i Rafael Soler, i tot un equip de col·laboradors entusiastes, que va fer de l'entitat l'equipament cultural de referència que és avui, al servei de la ciutat. Per a aquest 2021, i amb motiu d'aquesta efemèride, l'equip del Museu Arxiu prepara altres actes, com ara una exposició sobre més d'un segle de cartells i programes de Les Santes, que es farà a l'Ateneu de la Fundació Iluro els mesos de juny i juliol.

DECÈS DE MIQUEL BANCHS

El 26 de febrer va morir Miquel Banchs Roig. Nascut l'any 1934 a Mataró, fuster de professió, va formar part de l'equip del Museu Arxiu en la represa de l'entitat l'any 1974, una etapa en la qual la seva experiència va ser important en el disseny expositiu de les quatre seccions museístiques.

Una llarga malaltia l'havia mantingut desvinculat de tota activitat.

Descansi en pau.

L'equip del Museu Arxiu, a finals dels anys setanta. Miquel Banchs, el segon de la segona filera començant per l'esquerra.

NOTÍCIA DE DONATIUS RECENTS

El Museu Arxiu ha ingressat, per transferència interna de la parròquia, els documents comptables del procés pro-causa de la beatificació del Doctor Josep Samsó i Elias. I també els llibres d'actes de la confraria de les Ànimes.

Procedents dels germans Grané Terrades, s'han rebut els documents personals de Joan Cot i Olivé, entre els quals destaquen les cartes enviades des del front de guerra (1937-1939) i el mecanoscrit *Relats d'una Guerra*.

Els germans Martí i Julià han fet donació de la talla d'una Mare de Déu Immaculada Concepció d'estil barroc, d'alt interès històric, complint la voluntat dels seus pares, Josep Martí Guañabens i Carme Julià Costa.

Montserrat Alsina ha fet donació de dos llibres de temàtica religiosa dels segles XVI i XVII; Fèlix Esquerra, de quatre llibres de temàtica religiosa que pertanyien a la biblioteca personal del Doctor Fèlix Castellà (segles XVII, XVIII i XIX); Mn. Josep Colomer, de material i documents que li han servit per a la investigació sobre l'ermita de Sant Simó.

Josep Puig Pla ha aportat quatre llibres relacionats amb l'ensenyament del català; Roser Trilla, les obres completes d'Enric Prat de la Riba; Maria Teresa Nogué, llibres, recordatoris i ventalls de les Santes; Joan Castellà, diversos materials impresos a l'antiga copisteria del carrer d'en Pujol; Ignasi Pineda, una cinquantena de clixés de vidre per incorporar al fons fotogràfic Pineda.

A tothom, moltes gràcies per la confiança.

ESTUDIS

La desaparició de la Coca de l'ermita de Sant Simó és avui encara un enigma. L'exvot, una reproducció a escala reduïda d'una nau de cabotatge d'època medieval, es conserva al Museu Prins Hendrijk de Rotterdam. És sabut que a finals de la dècada de 1920 va aparèixer a Nova York, i després a l'establiment d'un antiquari de Munic, que la va vendre al mecenes holandès Van Beuningen, el qual el donà al Museu de Rotterdam.

Mn. Josep Colomer i Busquets, que va ser rector de la parròquia de Sant Simó entre 1971 i 1983, ha anat recollint dades històriques, informacions orals i altres notícies inèdites que fan llum als fets obscurs de la desaparició de la nau. Per tal de situar el lector, inicialment fa referència a l'estudi de Heinrich Winter *La nau catalana de 1450* (1956), l'original alemany del qual va ser traduït pel Museu Marítim de Barcelona el 1986.

SOBRE LA COCA DE SANT SIMÓ

UN ACTE SIGNIFICATIU: EL RETORN A L'ERMITA

El 28 d'octubre de 1974, diada de Sant Simó, cap al tard, en acabar la festa —en aquell temps molt senzilla, amb missa, sardanes, la visita d'alguna escola i parades de sabres i panellets— l'alcalde de la ciutat, el Sr. Francesc Robert i Graupera, acompanyat d'un petit seguici de membres de l'Ajuntament i premsa local, s'arribà a l'ermita, parròquia des de 1965, per a lliurar-hi la Coca de Mataró. Es tractava d'una maqueta, a escala reduïda, construïda pels alumnes de l'Escola Professional, dirigits pel professor Antoni Lladó i Bonastre. Va ser col·locada a la capella de la Mare de Déu, a la dreta de la nau, al cantó oposat d'una corbeta també ofrenada. Fou un acte discret, però significatiu: el retorn de la Coca a l'ermita.

Al cap d'uns anys, s'hi ofrenaren també una reproducció de la Coca a escala real del vidrier Joan Tresserras (1989) i una altra en majòliques del ceramista Martí.

L'ESTUDI DE HEINRICH WINTER

En tractar de la Coca, cal tenir en compte els importants treballs ja realitzats, en què se'n donen dades fefaents que ajuden a conèixer la seva importància. Destaca l'estudi de l'alemany Heinrich Winter *La Nau catalana de 1450*, publicat a Magdeburg el 1956 i traduït al català el 1986. A la presentació s'indica que el llibre «és un clàssic de la Historiografia marítima, alhora que un dels millors estudis realitzats sobre aquest model medieval». Resseguim-ne de forma esquemàtica les dades:

Breu història del model

> Vers 1920 aparegué al mercat d'antiguitats de Munic un model de vaixell que, penjat com ex-vot, havia romàs a l'ermita de sant Simó, a Mataró, a la costa catalana, i que, un cop provat que era autèntic, resulta que datava del segle XV; esdevenia, doncs, el model més antic dels que encara existeixen i contemporani de les grans descobertes marítimes, ja que els exemplars més antics coneguts aleshores no es remuntaven pas a una data anterior al 1600. (Winter 1956: 7)

Són dades genèriques, però que ens situen en el temps i el lloc: «Vers 1920 aparegué al mercat d'antiguitats de Munic un model de vaixell...». El text dona constància que la Coca era un ex-vot que es trobava a l'ermita: «que, penjat com ex-vot, havia romàs a l'ermita de sant Simó, a Mataró». Avui ja no pot dubtar-se'n.

L'hivern de 1991-1992, C. P. Huurman, conservador del Museu Prins Heindrik, vingué a Mataró per conèixer dades sobre la Coca i, amb Rafael Soler i Fonrodona, vàrem entrevistar-nos-hi. S'interessà, entre altres temes, per saber si el capellà de l'ermita se l'havia venuda. No li sabérem donar resposta.

> En el curs dels segles XIII i XIV els catalans protagonitzaren una expansió militar a tota la Mediterrània. [...] A més participaren en el desenvolupament de la ciència nàutica construint instruments i aixecant cartes. [...] Fins en el cas que el model correspongués als darrers anys del s. XV, s'esdevé una inconfusible materialització del mateix tipus que trobem en les cartes nàutiques antigues, com ara del 1413 i 1426 i potser de 1367. (ibíd.: 7)

Sobre la introducció de la Coca en el Mediterrani, Winter cita l'historiador florentí Villani (traspassat el 1348), que indica que es tracta d'un vaixell Atlàntic que genovesos, venecians i catalans van assumir tot deixant l'ús de vaixells més grans a fi d'assolir major seguretat amb despeses més reduïdes.

> El model anà a parar a Londres i, a la fi, a Nova York. [...] D'acord amb la teoria versemblant sostinguda pels experts, foren eliminats els pals de trinquet i de messana, i tot arborant un sol pal, fou comprat per l'antiquari muniquès Julius Böhler. Sortosament, va ser adquirit per l'acabalat mecenes holandès Van Beunigen, el qual el donà al Museu Prins Hendrijk de Rotterdam.
>
> L'extraordinària importància del model no consisteix solament en la seva edat, ans sobretot, en la circumstància que en un cert ordre de coses que fins ara solament eren conegudes mitjançant il·lustracions, i fins i tot no gaire ben enteses, ens dóna un aclariment suficient. Això és així en la forma allunada de proa, en la construcció de la popa i en altres detalls. Al mateix temps, permet de formar noves concepcions sobre vaixells semblants, com la Santa Maria de Colom, la qual ens ha estat feta conèixer solament mitjançant reconstruccions (ibíd.: 7-8).

La Coca original.
Postal editada pel Maritiem Museum Prins Hendrik de Rotterdam.
MASMM. Col·lecció Lluís Adan.

És, doncs, un veritable testimoni de la marina antiga.

> Un excel·lent coneixedor del model, l'americà B. Culver, el descobrí en el *Mariner's Mirror*, que era l'òrgan de l'entitat anglesa Society for Nautical Research de Londres (número 3, de 1929), on la descripció anava acompanyada d'algunes notes de l'especialista anglès Morton Nance, que era també una persona de coneixements prou reconeguts. [...] L'any 1930 aparegué en la memòria anyal del Museu Marítim Prins Hendrijk un estudi acurat de l'especialista holandès Nouhuys [...]. Aquest estudi aparegué també publicat al *Mariner's Mirror*, número 4, de 1931. (ibíd.: 8)
>
> Cap dels treballs esmentats exhaureixen el tema i, remarcablement, no coincideixen pel que fa a les dimensions. [...] Malauradament, no va ser possible prendre mesures més exactes ja que el model roman dintre una vitrina. (ibíd.: 9)

Valorant la importància de la Coca i l'interès que de seguida desvetllà en els estudiosos, Winter ens fa conèixer una font seriosa d'informació, el *Mariner's Mirror,* i una datació concreta certa: l'any 1929. Una data important per al coneixement de la nau, i per a Mataró, ja que a partir d'ella es coneix l'existència de la «Coca de Mataró», que així és com apareix sempre citada als estudis del Museu Marítim de Barcelona.[1]

Construcció general del model

L'aspecte extern és bast i rústec. Tot i això, una exploració acurada palesa que, malgrat tot, el model va ser construït per un expert, probablement un mariner, que el dedicà com exvot a algun sant en agraïment pels seus viatges feliçment acabats. El buc apareix cobert d'una mena de vernís que apareix picat i trencadís. En algunes parts el color és gris i en altres, vermellós. La fusta està corcada, i en algunes, estellada. La corba de sota el

llançament de proa està girada cap a estribord; així doncs, el castell és asimètric respecte a la línia de cruixia. Allà on coincideixen diversos membres, com a la cara de popa del castell, les escarpes són desiguals i els mateixos candelers són de gruixos diferents. Les clavilles i els perns de fusta són de cabota grossa i plana. El model, en termes generals, és tan fràgil que, segons l'opinió de Nouhuys, l'exploració interna mitjançant la reflexió de llum artificial cal limitar-la a la regió més propera a l'escotilla. El deteriorament produït per l'edat del model és palès sobretot a popa, als candelers de l'alcàsser i en altres parts del buc que hom esmentarà més endavant. Per tot això, cal considerar que el model és molt antic i autèntic, és a dir, contemporani de l'època a la qual es refereix el tipus d'embarcació que reprodueix. (ibíd.: 8-9)

La Coca és, doncs, un exvot. No pas un suposat model per a drassanes. Malgrat les limitacions annexes a una obra artesanal, el model és un autèntic testimoni de la marineria medieval a la Mediterrània.

Winter l'estudia àmpliament i minuciosament: el buc, el castell, l'alcàsser, l'estructura de la popa, el castell de popa, les dimensions, la forma de les quadernes, les estameneres, els baus, les cobertes, els peus drets (puntals o candelers), les defenses, el timó, l'ormeig, el pal actual, la gàbia, la vela i l'eixàrcia, l'ornamentació, els equipaments i l'armament. També la classificació de les naus (ibíd.: 11-38).

Relaciona les aportacions de la Coca amb dades que aporten vaixells contemporanis coneguts per il·lustracions antigues, de les quals inclou vint-i-cinc en l'obra, a més de plànols i dibuixos, i també onze làmines fotogràfiques de la Coca, a més de donar, en un apèndix, les dades d'uns vaixells contemporanis comprats a Gènova per sant Lluís de França el 1245 i 1277 per les expedicions contra Tunis, i les d'un vaixell de grans dimensions construït a Baiona el 1419 per ordre d'Enric V d'Anglaterra (ibíd.: 48-49). A tall d'exemple, sobre el buc escriu: «és sorprenent que les línies del buc siguin tan harmòniques i les de les superestructures, en canvi, tan dures», en referència al castell de proa i a l'alcàsser de popa (ibíd.: 11).

Sobre les mides del model, els estudiosos no coincideixen: «Nohuys dóna com eslora total 123 cm; com eslora des de la vora externa de la roda fins a la del cadastre, 102,5 cm. I com a mànega màxima part de dins del folre, a l'alçària dela coberta, 45 cm. El puntal de la cala des de la quilla fins l'aresta inferior del bau l'aprecia en 25 cm» (ibíd.: 24). Les dimensions del model venen a pressuposar un vaixell real de 17,8 m d'eslora.

Aquest autor compara la Coca amb dades conegudes de la navegació antiga sobre l'excés de mànega:

Colom, en el seu diari de bord, amb data 26 de desembre de 1492, es planyia que la nau, com anomenava el vaixell almirall, era massa feixuga. No hi ha dubte que un vaixell amb tanta mànega havia de ser feixuc per la maniobra, que és el que passa en el model del qual tractem, tot i que només ens referim a la velocitat, a la facilitat per virar i al gran calat, aquest vaixell no era considerat adient per viatges d'exploració. (ibíd.: 39)

Sobre els pals: «Quan el model va ésser descobert i anunciat arborava tres pals [...]. L'eliminació posterior dels dos pals menors fa que ens preguntem si el model no havia tingut veritablement tres pals.» A més del pal major que porta actualment, Winter estudia les possibles carlingues o bases del altres dos: el trinquet i el de mitjana (ibíd.: 29-33).

Les paraules del traductor i especialista en temes nàutics Santiago Hernández i Izal, doctor en Dret, catedràtic i capità de la Marina Mercant, poden servir de conclusió:

El problema de la Coca, per la navegació medieval catalana té el doble interès de ser un tema tècnic i marítim, d'una banda, i, de l'altra, de trobar-se en l'arrel dels mitjans de transport marítim emprats per la comunitat comercial i marinera a la qual es refereixen, del principi a la fi, els *Costums Marítims de Barcelona.* (ibíd.: 61)

Recentment s'ha publicat un article d'enorme erudició que aporta moltes notícies sobre la Coca en tant que model d'un vaixell mercant mediterrani baixmedieval —origen, tipologia, datació, tècnica constructiva, funció, etc. (Pujol 2018). Tanmateix, a la llum de les investigacions, planteja encara molts dubtes.

NOVES NOTÍCIES SOBRE LA COCA

1) A l'assentament del dia 10 de novembre de 1885 del *Llibre d'Actas i Acorts de Sant Simón*, hi consta un «Inventari General de tot lo existent en l'Església y sagristia de Sant Simon en lo jorn que va esser donada possessió a l'Administració actual formada per los Srs D. Joseph Puig de Albanell, D. Manel Roldós, D. Geroni Castellà Castany y D. August J. Ribas Mustarós per lo Regidor Protector lo senyor D. Joaquim Capell y Estol».[2] August Ribas Mustarós, com a secretari de la nova Administració, hi realitza un inventari exhaustiu i minuciós, que signen tots els membres de la Junta esmentats. No hi consta

L'ermita de Sant Simó, l'any 1927. MASMM. Col·lecció Mn Colomer Trinxer.

cap referència de l'exvot de la Coca. En aquesta data podem dir, amb seguretat, que la Coca no era a l'ermita.

2) Juliol de 1889. Per solemnitzar les festes de les «Santes Patrícies Juliana i Semproniana», l'Associació Artístich-Arqueològica Mataronesa promoguda per Thos i Codina i Puig i Cadafalch, entre d'altres, organitzà a les Escoles Pies una exposició d'objectes d'art i històrics. L'ermita hi participà amb una creu de marqueteria i imatges dels apòstols. Cap indici de la Coca. En aquesta data la nau tampoc no seria a l'ermita.

Aquests dos testimonis fefaents fan palès que a finals del s. XIX la Coca no era a l'ermita.

3) Considerada exvot d'un mariner, l'altre lloc on podia ser és l'església de Santa Maria, on, com en altres parròquies properes al mar com St. Pere de Premià, es té notícia, des d'antic, de l'existència de la confraria de Sant Elm o Telm, de navegants i mercaders. Lluís Ferrer i Clariana parla d'aquesta confraria referint-se als anys 1558 i 1574 (Ferrer 1968: 59 i 81).

4) A principis del segle XX, hi hagué a Santa Maria dos esdeveniments a tenir en compte per a un hipotètic trasllat de la Coca a Sant Simó. D'una banda, entre 1901 i 1917 es van realitzar obres de consolidació de la fàbrica del temple que amenaçava ruïna en molts punts (església, campanar i cripta dels Dolors). Les obres van ser assessorades i dirigides per Emili Cabanyes i Josep Puig i Cadafalch amb altres arquitectes. De l'altra, el 1919 com a ecònom i el 1924 com rector en propietat, el Dr. Josep Samsó, avui beat, zelós de l'ordre i la dignitat del temple, emprengué la restauració total de l'església, acabada el 27 de juliol de 1926 durant les festes de les Santes.

És així com, el 1928, el Papa Pius XI declarava Santa Maria Basílica menor. La renovació va ser tan completa que fins es destinà un espai per guardar-hi peces artístiques antigues amb intenció de crear un petit museu parroquial, i s'encomanà al Sr. Josep Cateura i al Dr. Fèlix Castellà, beneficiat i persona de cultura remarcable, la tasca de recopilació (Ferrer 1949: 26).

5) Miquel Brullet va publicar un article al bisetmanari mataroní *Pensament Marià* de 25 d'abril de 1930 intitulat «Un valuós petit vaixell» (Brullet 1930). En l'escrit fa referència a la notícia sobre la nau d'art popular de procedència mataronina publicada a *The Illustrated London News* el 15 de març. S'hi endevina que ell tenia notícia de la venda de la Coca i, en advertir «que cal posar una especial atenció en la defensa d'aquestes mostres d'art popular tan abundats en les nostres ermites i santuaris», insinua una venda desafortunada, producte d'un engany o, simplement, producte del desconeixement a l'època del valor patrimonial de la peça. I al final de l'article insisteix:

«La pèrdua d'aquest exemplar, que algú ha dit que és únic al món, ens ha d'estimular a no plànyer afanys. Els senyors rectors i encarregats d'ermites han de procurar-ho amb especial interès, que no serà mai excessiu.»

6) A Santa Maria, durant les obres de restauració del campanar, a principis dels anys vuitanta del segle passat, Joaquim Graupera i Joaquim Aguilar, historiadors, pogueren veure en la seva escala de cargol un grafit en el qual es representaven dos vaixells antics. Un d'ells tenia la forma de la Coca, amb tres pals, justament el nombre que els estudiosos suposen que tenia originalment la Coca. Qui la dibuixaria l'hauria vist. Tot i avisar, no fou possible salvar el grafit.

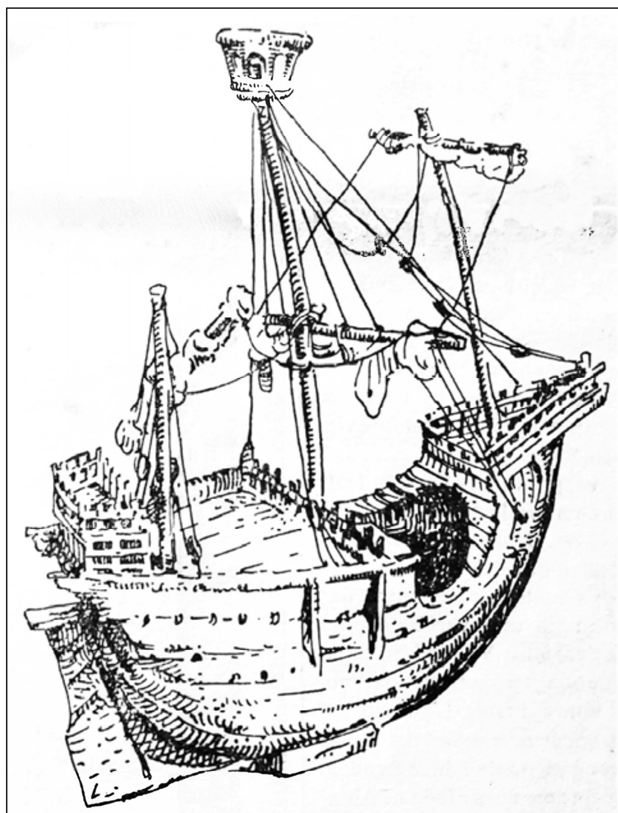
ELS TESTIMONIS[3]

El 1974, en ocasió del lliurament d'una reproducció de la Coca a l'ermita, el periodista Lluís Soler i Fonrodona m'indicà personalment que qui havia tingut coneixement de la desaparició de la Coca era el Dr. Fèlix Castellà i Nunell (1877-1962), però que únicament havia comentat que es tractava d'«una història molt negra».

El Dr. Castellà va ser beneficiat de Santa Maria i capellà de les Santes. De família vinculada a baix a mar, conegut com a capellà dels pescadors, degué viure aquells fets de la Coca de molt a prop. Que parlés d'una «història molt negra» fa pensar en un gest de compra-venda poc clar. Qui la va comprar podia tenir idea de què comprava. Qui la va vendre, no. Tot degué succeir amb el més gran desconeixement. A finals del segle XIX i principis del XX, encara no se solien valorar els objectes antics que diverses institucions s'afanyaven a protegir.

Francesc Cuní i Pera (1910-1997), sastre, fill del també sastre Felicià Cuní, domiciliat al carrer Prat de la Riba número 4, era persona de gran memòria, valorada tant per la família com pels qui el conegueren. M'explicà que el Dr. Fèlix Castellà —«que feia i desfeia a l'ermita»— havia encarregat a Mn. Joan Colomé i Trinxer (1879-1965), veí del mateix carrer, de treure la pols dels exvots abans de la festa de Sant Simó. I em contà que un any Mn. Colomé va demanar al seu pare, Felicià Cuní, que l'acompanyés a fer la neteja, i ell, encara jove, l'acompanyà.

Francesc Cuní recordava aquell vaixell. Em va explicar que Mn. Colomé va indicar que tenia les veles molt velles i que l'any següent demanaria tela al seu pare per canviar-les. Quan un any més

La Coca. Dibuix de Miquel Brullet publicat per il·lustrar el seu article «Un valuós petit vaixell», publicat a *Pensament Marià Bisetmanari d'Acció Catòlica*, el 25 d'abril de 1930.

tard hi van tornar amb la intenció de renovar les veles, el vaixell ja no hi era: «Fa pocs dies se'l van endur», els digueren. Al cap de poc van començar obres a l'ermita.

Montserrat Coloreu i Vallcorba (1908-2003), veïna del carrer de Sant Ramon, que de casada visqué al carrer Prat de la Riba, assegurava també haver vist la Coca a Sant Simó. Antoni Trens, col·laborador habitual del diari *Mataró* i gendre de Montserrat Coloreu, afirmava que tant ella com Francesc Cuní li mereixien molt de respecte, és a dir, que eren testimonis fiables.

Valentí Ocerans i Sagrera, empresari constructor, com el seu pare, veí del carrer de Quintana número 16, proper al veïnat de l'Havana, i, segons la família, interessat per les coses de Mataró, em preguntà en una ocasió: «Oi que la Coca se la van vendre per una pintada a l'ermita?»

Teresa Coca i Martí, vídua de Ricard Hernàndez, explicava com va deixar Barcelona amb la seva família i s'establí a Mataró l'any 1928 en ser cridat el seu marit per regentar l'Acadèmia Cots, a l'edifici de la Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis, a la plaça de Santa Anna. Feia un temps que eren a Mataró quan, visitant l'ermita, el marit

li digué «t'ensenyaré un *barco* que es diu com tu, *Coca*». Teresa Coca era originària de Lleida, on encara existeix aquest cognom. El 27 d'agost de 1975, en mostrar-li l'exemplar de la reproducció de la Coca acabat de portar a l'ermita, respongué que «recordava perfectament que el vaixell que ella havia vist era el mateix però més gran». Sabent que la família Hernàndez Coca s'establí a Mataró el 1928, la desaparició de la Coca caldria fixar-la, doncs, no abans de 1928.

Resseguit el *Llibre d'Actas y Acorts de Sant Simon* abans esmentat, no s'hi troba cap referència a la Coca o a qualsevol dels fets esmentats, únicament la nota significativa que es transcriu a continuació —s'acostumava a escriure cada any per la festa del Patró—, signada pels administradors Pedro Comas, Manuel Puig i Francesc Biayna:

> En lo any 1929, en el 28 d'octubre, diada del Sant es va fer la festa acostumada com tots los anys, sols AQUEST ANY QUE SEMBLAVA MÉS BONA FESTA PERQUÈ EN L'ENTRAR A LA IGLÉSIA, COM QUE L'AJUNTAMENT VA TENIR A BÉ DE PINTAR LA IGLÉSIA, DONAVA UN ALTRE EFECTE QUE ELS ALTRES ANYS. En demés com casi tots los anys: al dematí comunió i misa, a les 10 ofici y sermó a carrech de un vicari de sta. Maria d'aquesta ciutat y a la tarda Rosari y Ball y a sopar. [4]

CONCLUSIONS

• Cert: el 1885 la Coca no era a l'ermita de Sant Simó.

• Probable: considerada exvot d'un mariner, la Coca hauria estat de molt antic a l'església de Santa Maria.

• Cert: sabem que des de principi del segle XIX era costum traslladar a l'ermita objectes religiosos venerables ja amb poc o fora d'ús.

• Possible: les obres i els canvis importants a Santa Maria durant el primer quart del segle XX haurien facilitat que la Coca «navegués» cap a Sant Simó.

• Probable: la Coca podia haver estat poc temps a l'ermita, si atenem la successió temporal dels fets al·ludits. De la Coca, no en consta cap notícia documental enlloc, probablement perquè tampoc es donaria importància a un exvot entre molts altres.

• Cert: algunes persones asseguren haver vist la Coca cap a finals dels anys vint, i les seves explicacions són coherents amb el que en podem conèixer.

• Molt probable: la Coca desapareixeria de l'ermita no gaire temps abans del 28 d'octubre de 1928.

• Molt probable: la venda de la Coca hauria permès fer una pintada a l'ermita i potser alguna altra obra.

• Cert: aquell fet «negre» del qual parlava el Dr. Castellà va permetre que la Coca no fos destruïda el 1936 i que per això Mataró la pugui reconèixer avui com una de les seves icones.

Josep Colomer i Busquets

NOTES

1.- Vegeu Martínez-Hidalgo / Carbonell / Pastor 1986.

2.- MASMM. *Llibre d'Actas i Acorts de Sant Simón 1885-1948, p.25-30.* El secretari de l'Administració i redactor de les actes va ser August Ribas i Mustarós.

3.- Totes les anotacions d'aquest apartat han estat recollides per l'autor d'aquest article en una llibreta personal titulada *Notes històriques de l'ermita de Sant Simó*.

4.- MASMM. *Llibre d'Actas y Acorts de Sant Simon 1885-1948,* p. 83.

BIBLIOGRAFIA

Brullet (1930, 25 d'abril): Miquel Brullet Monmany, «Un valuós petit vaixell», *Pensament Marià Bisetmanari d'Acció Catòlica*.

Colomer (2021): Josep Colomer i Busquets, *L'ermita de Sant Simó. Recull de dades històriques*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria.

Ferrer (1949, març-abril): Lluís Ferrer i Clariana, «El Museu i Arxiu parroquial de Santa Maria», *Revista Museu*, p. 26-28.

Ferrer (1968): Lluís Ferrer i Clariana, *Santa Maria de Mataró. La parròquia. El temple*, vol. I. Mataró: Museu i Arxiu Històric Arxiprestal / Obra de Sant Francesc.

Infiesta (1986, 7 de desembre): José Luis Infiesta Pérez, «Una nueva réplica de la "Nao de Mataró" se exhibe en el Museo Marítimo de Barcelona», *La Vanguardia*.

J. C. (1982, agost-setembre): J. C., «A la fi retrobada la Coca», *El Maresme Setmanari informatiu*, 224, p. 12-13.

Martínez-Hidalgo (1965, 17 de gener): José María Martínez-Hidalgo y Terán, «La nao de Mataró», *La Vanguardia*.

Martínez-Hidalgo / Carbonell / Pastor (1986): José María Martínez-Hidalgo y Terán / Laureano Carbonell Relat / Xavier Pastor Quijada, *Evocacions entorn de la Coca de Mataró*. Barcelona: Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona.

Pujol (2018): Marcel Pujol i Hamelink, «El model de coca o nau catalana del segle XV: un segle d'incerteses al voltant de la mal anomenada 'Coca de Mataró'», *Drassana, revista del Museu Marítim de Barcelona,* 26, p. 55-82.

Winter (1986 [1956]): Heinrich Winter, *La nau catalana de 1450*, trad. de Santiago Hernández i Izal. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona / Diputació de Barcelona.

A la segona meitat del segle XVIII, la sederia catalana va ser un sector econòmic important, juntament amb les indianes, i posaren les bases de l'especialització industrial del segle XIX en el marc de l'expansió del mercat peninsular i colonial. Del treball de la seda sorgiren les famílies de futura adscripció liberal. La producció a Catalunya es va especialitzar en articles lleugers com els mocadors, les mitges, les cintes i les puntes.

Josep Maria Grau Pujol ha estudiat amb profunditat el llibre dels aprenents i fadrins del Gremi de retorcedors de seda de Barcelona (1762-1792), que es conserva a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, i ha documentat les relacions entre Mataró i Barcelona dins aquest àmbit, en especial les contractacions de joves aprenents per part de mestres de la sederia.

L'APRENENTATGE DEL TREBALL DE LA SEDA A BARCELONA I LES RELACIONS AMB MATARÓ A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVIII

INTRODUCCIÓ

Segons el tall censal de 1702, Mataró tenia aleshores 1.047 famílies. El cadastre de 1719 informa que un 39,69 % dels declarants són artesans. Anteriorment, en el segle XVII, la proximitat geogràfica amb Barcelona provocà un desplaçament de comerç i manufactures des d'aquesta ciutat a la capital del Maresme, atrets per una menor pressió fiscal. En un document d'inici de mil set-cents es comenta que moltes cases mataronines «se han poblado y engrandecido de officiales de Barcelona» (Llovet 2002: 68).

Amb la proclamació de l'edicte de 1748, a Catalunya les úniques ciutats autoritzades a comprar seda a la resta del Regne eren Barcelona, Manresa, Mataró, Reus, Tarragona i Tortosa. Per comprar-la, calia demanar llicències a la Intendència, que concedia les guies i tornaguies necessàries. De la primera matèria valenciana que s'enviava al Principat el 1759, un 57,5 % es dirigia a Manresa, un 22,9 % a Barcelona i la resta a les altres urbs esmentades. La totalitat de la seda es transportava en rama, és a dir, sense manipular; en canvi, a Castella la demanaven prèviament treballada pels torcedors.

Quant als compradors catalans de la seda valenciana, el 1753 un 51 % l'adquirien els velers; un 16 %, els torcedors, i la resta, altres oficis seders o botiguers de teles que feien de comerciants. Al País Valencià, les fases prèvies a la filatura de la seda, és a dir, la feina de tòrcer-la, la realitzaven de forma dispersa en la ruralia els mateixos productors de cucs, que la consideraven com una derivació de l'activitat agrària. A Barcelona, a la segona meitat del set-cents, s'elaboraven mocadors i teixits pintats a la xinesa, barrejant-hi seda i cotó. La sederia catalana es va especialitzar en articles lleugers, com els mocadors, les mitges, les cintes, les puntes, etc., que requerien menys quantitat de primera matèria i tenien un preu inferior, circumstància que els oferia un mercat més ampli i diversificat, tant a la península com a les colònies americanes. El 1793, des de Madrid, es publicà el decret d'abolició dels gremis de torcedors de seda (Franch 2008).

El gremi de l'Art de la seda de Mataró es constituí el 1748, gràcies a l'agrupació de quaranta-sis velers, tres tintorers, onze perxers i vuit torcedors. Els mestres de la seda setcentistes posaren les bases de l'especialització industrial de Mataró i van engruixir la classe mitjana. Fou la professió d'on sorgiren les famílies de futura adscripció liberal en arribar el segle XIX, en el marc de l'expansió del mercat peninsular i colonial (Reixach 2008: 163-164).

Segons Francisco de Zamora, el 1786 a Mataró hi havia 80 telers de mitges de seda, 25 d'estofes i molts d'altres de cintes. A Calella, hi censa 19 telers de mitges de seda, repartits en cinc fàbriques que ocupaven 55 treballadors, amb un capital de 80.000 lliures (Iglésies 1971: 97).

Sobre la ciutat de Mataró tenim la sort de disposar de l'epistolari del veler Pau Andreu (1770-1794), que administrava una fàbrica de teixits de

seda on es produïen mocadors, mantellines, setí, tafetans i gases. La primera matèria li arribava del País Valencià, d'Aragó i de la mateixa Catalunya. Des que la rebia en rama, havia de passar mig any per obtenir-ne la filatura, ja que abans calia passar-la per tres mans: el retorcedor, el tintorer i la debanadora. Per tenyir la seda eren necessaris quatre o cinc dies, màxim una setmana; després les troques o madeixes es lliuraven a les dones per debanar. La producció s'enviava a França, Castella i Amèrica. Les trameses a Marsella es feien mitjançant un patró de Palamós. Una de les dificultats del mercat gal era la poca acceptació del color negre i que els productes mataronins es consideraven d'inferior qualitat. La situació s'agreujà amb els conflictes bèl·lics amb la Gran Bretanya dels anys 1779-1783, que suposaren una paralització del comerç atlàntic (Martí 1967).

L'APRENENTATGE EN EL GREMI DE TORCEDORS DE SEDA DE BARCELONA

Cronologia

En el llibre dels aprenents i fadrins del Gremi de retorcedors de seda de Barcelona, objecte del nostre estudi, comprovem que en els trenta anys que van de 1762 a 1792 s'hi registren 189 joves i que la presència de mataronins en aquest període és constant, amb la mitjana d'un noi que es desplaça a Barcelona cada dos anys, si bé aquest moviment minva a partir de 1788.

Vet aquí la cronologia de la contractació dels aprenents del gremi de torcedors de seda de Barcelona entre 1762 i 1792. Aquestes són les xifres del nombre d'aprenents al gremi, on marquem també els joves originaris de Mataró.

Any	Total de nous aprenents	Aprenents mataronins
1762	4	1
1763	5	
1764	5	1
1765	12	1
1766	14	1
1767	9	1
1768	3	
1769	10	1
1770	20	1
1771	8	1
1772	7	
1773	7	1
1774	9	1
1775	2	
1776	5	1
1777	0	
1778	6	
1779	4	1
1780	2	
1781	4	
1782	3	
1783	9	
1784	6	1
1785	5	
1786	3	
1787	4	1
1788	5	
1789	3	
1790	7	
1791	4	
1792	1	
Total	186	14

Procedència geogràfica

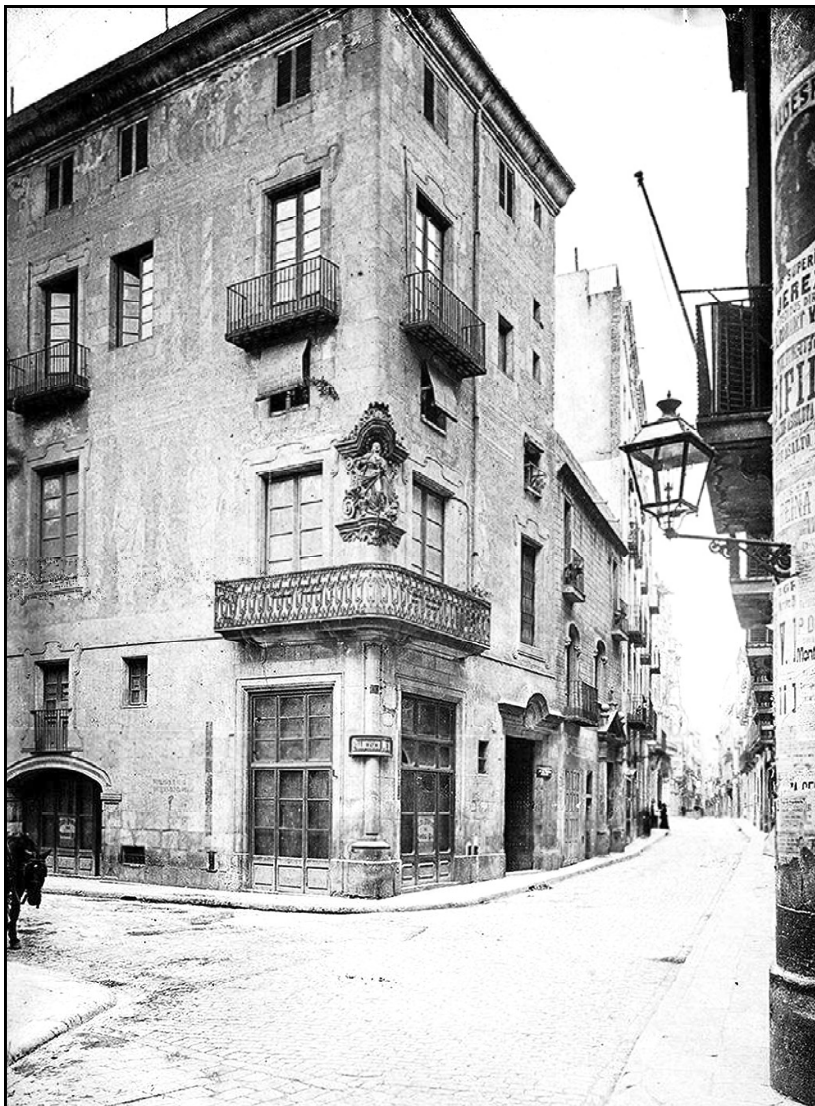
La majoria dels aprenents al gremi de Barcelona eren catalans i sols tres eren de fora (1,6 %), si bé hem de remarcar que en un 20,4 % dels casos no hi consta el lloc de naixement. Evidentment, el primer territori que hi aporta joves és el Pla de Barcelona, amb més d'una quarta part del total (26,3 %), amb la ciutat comtal al capdavant, que representa un 73,4 % de la zona, on apareixen les poblacions de Sarrià, Badalona, Sant Andreu de Palomar i Horta. La segona posició, l'ocupa el Bages (20,4 %), especialment Manresa, que en té 29; el tercer lloc és per al Maresme (8 %), on sobresurt Mataró i puntualment Pineda. A més distància, continuen el Camp de Tarragona, amb 11, sobretot Reus (5,9 %); el Vallès, amb 9; Osona, amb 5, i el Baix Llobregat, amb 4 aprenents; i amb només un, la Garrotxa, el Solsonès, el Berguedà, la Selva, el Penedès i les Garrigues.

Detallem la procedència geogràfica dels aprenents de retorcedor de seda a Barcelona segons el llibre del gremi (1762-1792):

CATALUNYA (146)

el Pla de Barcelona (49)

Barcelona: 36
Horta: 1
Sant Andreu de Palomar: 2
Sarrià: 8
Badalona: 2

Edifici del Col·legi de l'Art Major de la Seda o Casa dels Velers, a la cantonada del carrer de Sant Pere Més Alt, vist des del carrer dels Arcs de Jonqueres. Barcelona, 1908.

Arxiu Fotogràfic de Barcelona, C5-143-26.
Autor: Josep Pons Escrigas.

el Maresme (15)

Mataró: 14
Pineda de Mar: 1

el Baix Llobregat (4)

Esparreguera: 1
Martorell: 2
Sant Joan Despí: 1

el Vallès (9)

Castellar del Vallès: 4
Llinars del Vallès: 1
Santa Maria de Palautordera: 1
Terrassa: 3

el Bages (38)

-Balsareny: 1
-Cardona: 1
-L'Estany: 1
-Manresa: 29
-Moià: 3
-Monistrol de Calders: 1
-Sant Vicenç de Castellet: 2

Osona (5)

Rupit: 3
Sant Hipòlit de Voltregà: 1
Vic: 1

el Berguedà (1)

Berga: 1

el Solsonès (2)

Sant Llorenç de Morunys: 1
Solsona: 1

la Selva (1)

Sant Hilari Sacalm: 1

la Garrotxa (2)

Olot: 2

el Penedès (1)

Sant Vicenç de Calders: 1

el Camp de Tarragona (11)

Reus: 10
Vilallonga del Camp: 1

les Garrigues (1)

el Vilosell: 1

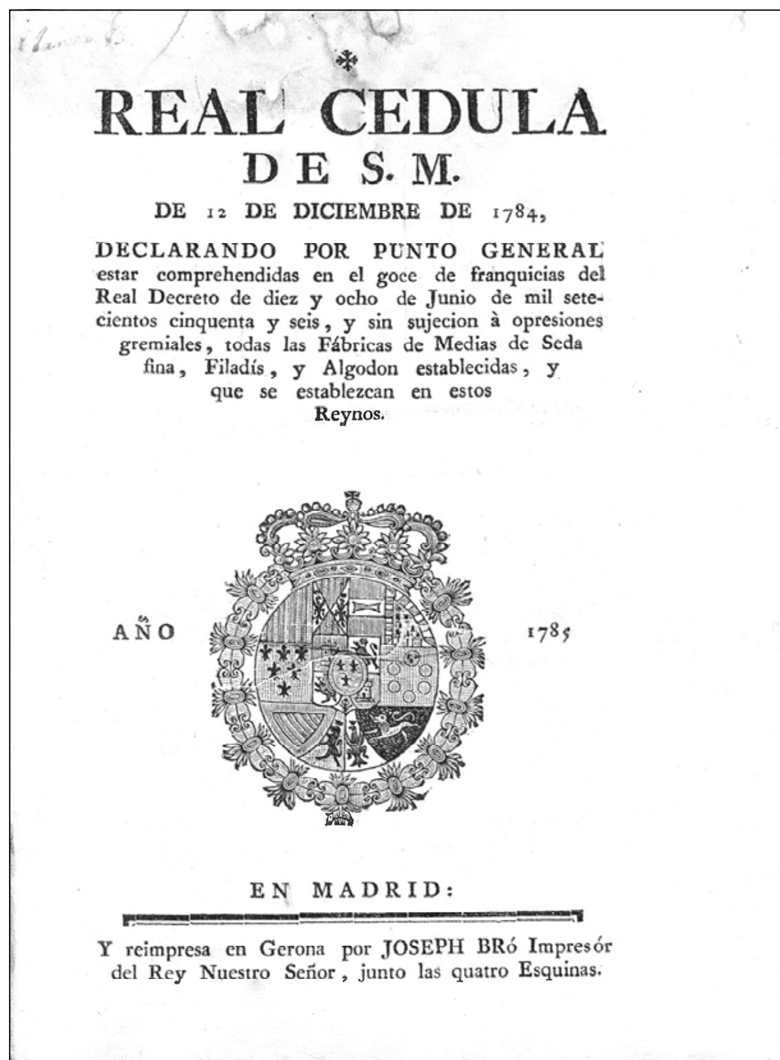
Pares incògnits: 6
No en consta procedència: 38

ESPANYA (2)

Madrid: 1

Navares: 1

AMÈRICA (1)

REAL CEDULA
DE S. M.
DE 12 DE DICIEMBRE DE 1784,
DECLARANDO POR PUNTO GENERAL
estar comprehendidas en el goce de franquicias del Real Decreto de diez y ocho de Junio de mil setecientos cinquenta y seis, y sin sujecion à opresiones gremiales, todas las Fábricas de Medias de Seda fina, Filadís, y Algodon establecidas, y que se establezcan en estos Reynos.

AÑO 1785

EN MADRID:
Y reimpresa en Gerona por JOSEPH BRó Impresór del Rey Nuestro Señor, junto las quatro Esquinas.

Coberta de la Reial Cèdula de 1784 per la qual es concedeix franquícia als productes de les fàbriques de mitges de seda.

L'extracció social dels aprenents

L'aprenentatge no era fàcil i sovint es canviava de mestre. El veler Pau Andreu ho exemplifica clarament: el 1775 té problemes amb un aprenent de Vic, que despatxa per «mala obediència en lo que se li mana, a més de considerar-lo de poch o ningún talent de poder apendrer est offici y en tant de considerar-lo inútil, que no he tingut ànimo de posar-lo al teler» (Martí 1967: 37). La meitat dels pares mataronins que envien els seus fills a Barcelona formen part del sector secundari; una tercera part, del terciari (35,7 %), i de la resta no en consta la professió (14,3%); del primer sector no n'hi ha cap representant.

Vegem l'estructura professional dels pares mataronins, els fills dels quals són contractats com a aprenents de torcedors de seda a Barcelona (1762-1792):

Sector Secundari (7)
- *Tèxtil*
  - Perxer: 2
  - Retorcedor de seda: 2
  - Veler: 2
- *Metall*
  - Ferrer: 1

Sector Terciari (5)
- *Comerç*
  - Adroguer: 1
  - Botiguer: 2
  - Revenedor: 1
- *Ensenyament*
  - Mestre de minyons: 1

No hi consta l'ofici: 2
Total: 14

Àngels Solà ha estudiat l'extracció social dels mitjaires mataronins entre 1790-1820, un ofici fins al 1794 integrat al gremi de l'Art de la seda, amb els velers, velluters, perxers, retorcedors i tintorers. Dels primers, en compta 107, de 89 dels quals (83 %) en coneix la professió dels pares; d'aquests, un 21 % treballen en la sederia, un 15,7 % en l'agricultura i un 13,4 % en la marina-pesca (Solà 1984: 61-75).

Sobre l'origen professional dels pares barcelonins que posen d'aprenents els seus fills al gremi de torcedors deseda de la mateixa ciutat, tres quartes parts s'inclouen en el sector secundari (77,7 %), i més de la meitat són del ram tèxtil, en especial de la llana, juntament amb menestrals de la pell, el metall, la construcció, la terrissa i el vímet. El sector terciari és present amb quatre individus dedicats al transport, el comerç i el servei domèstic. Finalment, l'agricultura únicament agrupa dos membres.

Vegem l'estructura professional dels pares barcelonins, els fills dels quals són contractats com a aprenents de torcedors de seda a Barcelona (1762-1792):

Sector Primari (2)
- Hortolà: 1
- Jornaler: 1

Sector Secundari (28)
- Torcedor de seda: 4
- Veler: 1
- Abaixador: 2
- Teixidor de llana: 3

Teixidor de lli: 4
Flassader: 1
Blanquer: 2
Sabater: 3
Daurador: 1
Courer: 1
Serraller: 1
Mestre de cases: 2
Manobre: 1
Cisteller: 1
Escudeller: 1

Sector Terciari (4)
Carreter de mar: 1
Mesurador de blat: 1
Revenedor: 1
Criat: 1

No hi consta l'ofici: 2
Total: 36

A la resta de regió de Barcelona, els progenitors s'ocupen o bé en el tèxtil o en l'agricultura; així, trobem paraires originaris d'Esparreguera, Rupit i Berga; teixidors de llana i de lli de Terrassa, Castellar del Vallès i Sant Joan Despí; i en l'agricultura, trobem pagesos de Martorell i Llinars del Vallès, i un pastor de Terrassa.

APRENENTS DEL GREMI DE RETORCEDORS DE SEDA DE BARCELONA, PROCEDENTS DEL MARESME

Aquest annex recull la relació d'aprenents procedents de famílies del Maresme que figuren al llibre dels aprenents i fadrins del Gremi de retorcedors de seda de Barcelona (1762-1792), que es conserva a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (Fons de Gremis / Signatura 22/2). Hi estan inscrits 14 de Mataró i 1 de Pineda de Mar.

Es tracta d'un llibre en format foli, enquadernat en pergamí, en bon estat de conservació, si bé la major part del volum és en blanc. Disposa de rúbrica. En altres gremis, com per exemple els velluters, de la mateixa tipologia documental, no hi consta el lloc d'origen dels aprenents, sols el seu nom i els cognoms, a més del nom del mestre i la data. El buidatge, el vàrem realitzar l'any 2015. Per aprofundir en la font, us remetem a l'article Mata / Hispano 2002 de la bibliografia.

Si no s'indica el contrari, el període d'aprenentatge pactat entre mestre i aprenent era de quatre anys. Hem normalitzat les grafies dels cognoms. És possible que alguna interpretació de l'escrivent pugui ser errònia.

1762
-Felip Clivillers, fill de Bernat, retorcedor de seda de **Mataró**. Es contracta a casa del mestre Domènec Cuscó i després passa a la de Josep Aimeric.

1764
-Salvador Salvet, fill de Bernat, botiguer de **Mataró**, i de Josepa (vius). Es forma a casa del mestre Josep Cortina.

1765
-Domènec Saurí, fill de Domènec, perxer de **Mataró**, i de Josepa (vius). Treballa a casa de Pau Boneri.

1766
-Pere Antoni Torres, fill de Pere, revenedor de **Mataró** i de Madrona (vius). Es contracta amb Pere Martí i el 1769 canvia a Josep Rafart.

1767
-Francesc Clarià, fill d'Andreu, veler de **Mataró** i d'Isabel (difunts). Primer es posa a treballar al taller del mestre Esteve Baró, on roman dos anys i després es canvia al de Francesc Bultà (1772).

1769
-Josep Pi, fill de Josep, veler de **Mataró** i de Margarida (difunta). Es contracta per quatre anys amb el mestre Josep Cortina.

1770
-Domènec Salvet, fill de Bernat, botiguer de teles («paños») de **Mataró** i de Josepa (vius).

1771
-Josep Baiés, fill de Josep, retorcedor de seda de **Mataró** i de Francesca (vius). El seu primer contracte es signa el 18 de gener de 1769 amb Pau Armenteres i sols dura cinc mesos, quan passa a la de Josep Ballester. El mateix any apareix un altre aprenent amb el nom de Josep Baiés, però fill de Carles, espardenyer de **Mataró** i de Teresa (vius). És possible que es tracti d'un error. El primer té un germà (Carles), que el 1770 també realitza l'aprenentatge de torcedor de seda.

1773
-Josep Fàbregues, fill de Joan, mestre de minyons de **Mataró** (difunt) i de Maria (viva). Entra a casa de Josep Cortina.

1774

-Josep Antoni Cardona, fill d'Agustí, ferrer de **Mataró** (difunt) i de Maria (viva). Prové de l'Hospital de la Santa Creu. Entra a casa del mestre Joan Julià.

1776

-Miquel Codina, fill de Marià, adroguer de **Mataró** (difunt) i de Francesca (viva). Es posa a casa del mestre Francesc Bultà, on sols roman un any i deu mesos, després passa a la de Jaume Sobirana.

1778

-Joan Guillaume (escrit "Gallauma"), fill de Joan, de **Pineda de Mar** (difunt) i d'Antònia (viva). S'obliga amb el mestre Narcís Sobirana.

1779

-Tomàs Banquer, fill d'Andreu, perxer de **Mataró** i de Maria Àngela (difunta). Es contracta amb el mestre Francesc Basses.

1784

-Salvador Clopés, fill de Josep, torcedor de seda de **Mataró** i de Francesca (vius). Es contracta amb el mestre Francesc Basses.

1787

-Diego López, fill de José, de **Mataró** i de Francesca (vius). Es contracta amb el mestre Josep Roca.

El creixement demogràfic i econòmic del Maresme al mil set-cents està relacionat amb la transformació dels productes agraris, la implantació de les manufactures tèxtils i la internacionalització del comerç. Un dels rams que tingué forta implantació fou el de la seda. Els seus artesans principals eren els velers i els perxers, però tots ells necessitaven que abans els torcedors preparessin la matèria prima. En el període estudiat (1762-1792), catorze famílies de Mataró van enviar joves a Barcelona per realitzar l'aprenentatge relacionat amb la sederia. Representaven el 8 % de tots els aprenents que figuren en el llibre estudiat en aquest article, el tercer percentatge més gran rere els del Pla de Barcelona i el Bages. La meitat dels pares dels aprenents pertanyien al sector secundari, gairebé tots també vinculats amb la seda.

Josep M. Grau Pujol

Mocador de tul de seda brodat.
Segle XVIII. Museu Tèxtil de Terrassa.
NR.18.727.

BIBLIOGRAFIA

Franch (2008): Ricardo Franch Benavent, «La diversidad de los modelos de crecimiento: el contraste entre la evolución económica y el marco social de Catalunya y Valencia en el siglo XVIII», *Pedralbes*, 28, p. 303-336.

Iglésies (1971): Josep Iglésies Fort, *La població del Maresme a la llum dels censos generals*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.

Llovet (2002[2]): Joaquim Llovet, *Mataró 1680-1719: el pas de vila a ciutat*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana. (Vegeu pàgines 26, 35-38 i 68.)

Martí (1967): Antoni Martí Coll, *Cartes d'un mestre veler (1770-1794)*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.

Mata / Hispano (2002): Víctor Mata / Marià Hispano, «Documentació gremial barcelonina per a la història del segle XVIII: velers, velluters, procuradors i bastaixos de capçana», *Barcelona Quaderns d'Història*, 7, p. 323-332.

Reixach (2008): Ramon Reixach Puig, *Els orígens de la tradició política liberal catòlica a Catalunya. Mataró, s. XVIII-XIX.* Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana. (En les dades del gremi, l'autor cita Llovet 2002.)

Solà (1984): Àngels Solà i Parera, «Aproximació sociològica als mitjaires de Mataró (1790-1820)», *Sessió d'Estudis Mataronins*, 1. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, p. 61-75.

Fa uns anys, l'historiador argentí Norberto Edmundo Huber va consultar documentació als arxius de Mataró i els seus entorns, i també al Museu Arxiu de Santa Maria. Cercava els orígens de Juan Bialet Massé, una figura que destacà a l'Argentina de finals del segle XIX com a mestre, metge, advocat, empresari i promotor del dret laboral, amb nombroses obres. Huber aconseguí documentar que Bialet havia nascut a Argentona l'any 1846, batejat com a Joan Paulino Batlle Mas. S'ha escrit molt sobre la vida a l'Argentina d'aquest home que hi va arribar als vint-i-sis anys havent deixat de forma sobtada família, treball i afers diversos a Espanya.

En aquest article, Francesc Costa ens apropa als poc coneguts primers anys de vida de l'argentoní Joan Paulino Batlle. Qui eren els seus pares? Quan i per què es van traslladar a Madrid? Qui era la seva esposa? Quin era el seu cercle social? Quina va ser la seva carrera militar? Què és el que podria haver motivat la seva fugida i el seu canvi d'identitat? Investigacions que aporten dades a la biografia d'un personatge tan rellevant com enigmàtic.

LA TRANSFORMACIÓ: DE JOAN PAULINO BATLLE MAS A JUAN BIALET MASSÉ

L'estiu de 1873 va arribar a l'Argentina un jove de vint-i-sis anys que deia anomenar-se Juan Bialet Massé i que era un metge nascut a Mataró. De dots extraordinaris, amb pocs anys es va convertir en l'ànima de moltes iniciatives: va exercir d'advocat, empresari, mestre i metge, i fou autor d'obres de medicina i promotor del dret laboral, amb un seguit d'activitats per les quals va arribar a ser considerat prohom d'un país que, com a homenatge, va posar el seu nom a una població.

La seva integració a la nova realitat social va ser ràpida. Un any després de la seva arribada, el 9 de juliol de 1874, es va casar amb Zulema Laprida, «descendiente de familias de alcurnia argentina», i al certificat de matrimoni també consta que era d'origen espanyol, vidu d'Alfrida C. de Agat, i fill de Camilo Bialet i Joaquina de Massé i Comas. Com veurem, aquest document, que se sustenta en la informació que ell va oferir, amaga les seves dades reals. No amaga, però, el sentiment de pertinença al seu lloc d'origen, que sempre va ser molt fort; tant, que quan li van oferir el rectorat de la Universitat Nacional de La Plata, no l'acceptà perquè no volia renunciar a la ciutadania espanyola; una dada d'interès, ja que havia deixat el país de manera abrupta.[1] Aquest article aporta noves claus a un misteri que ha interessat a

Juan Bialet Massé.

Imatge extreta de D. A. 2008a: 225.

El mas Gual del veïnat del Cros, la casa on va viure la família Batlle Mas.

diversos estudiosos argentins que s'han desplaçat als arxius de Mataró i altres localitats per aclarir on havia nascut el personatge, en no haver-ne trobat cap rastre. De fet, continua el treball de recerca de Norberto E. Huber, que és qui té el mèrit d'establir la hipòtesi documentada de la procedència argentonina del personatge, ja que va assenyalar que havia nascut com a Joan Paulino Batlle Mas. També he comptat amb l'ajuda genealògica de Xavier Clavell, del Museu Arxiu de Santa Maria. En aquesta investigació, dono a conèixer el context familiar dels Batlle d'Argentona, de tanta rellevància, i, més encara, el dels Calvo de Madrid, la família de la seva primera muller. Cal assenyalar, però, la foscor en què Bialet sempre va mantenir el seu passat. Les dades cal espigolar-les de diversos documents, i tot i així en queden aspectes poc aclarits.

ELS BATLLE D'ARGENTONA

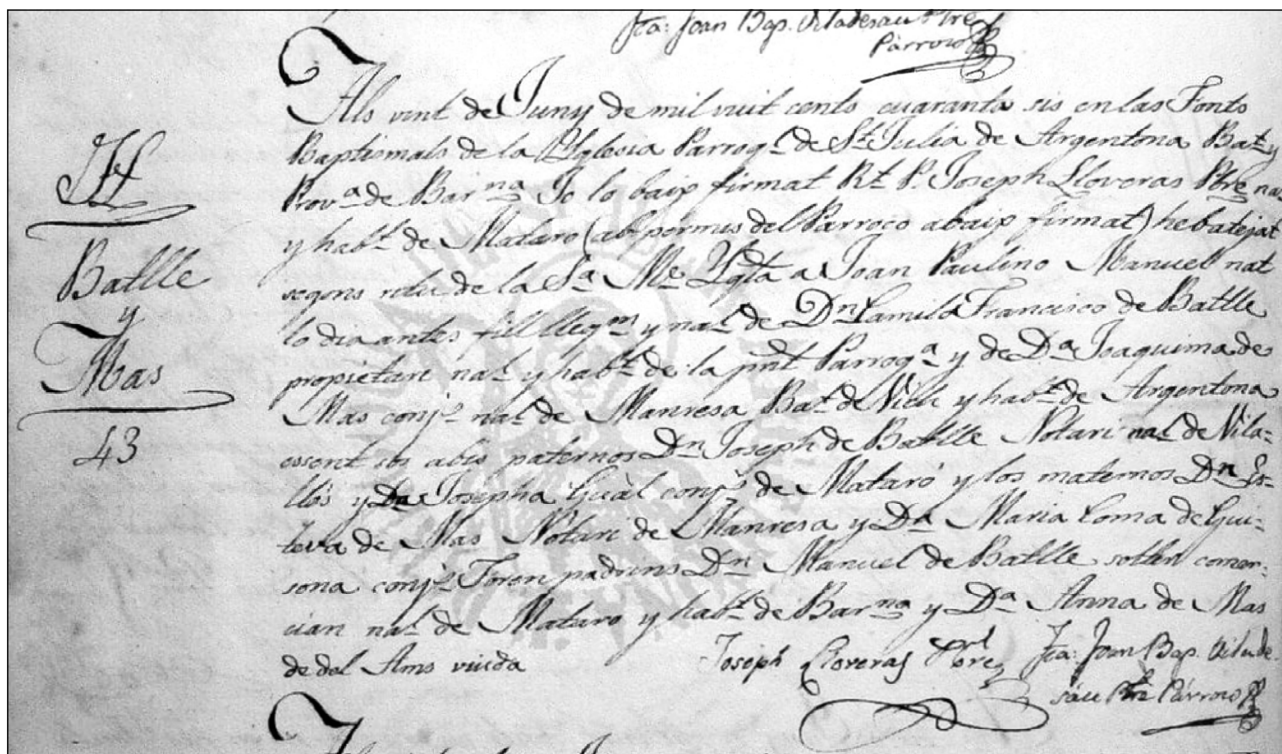
Primer convé conèixer alguna cosa del seu entorn. El seu pare era una persona de pes a Argentona, tot i que havia nascut a Mataró el 13 de gener de l'any 1808, cinc mesos abans que els francesos assaltessin la ciutat, en cremessin les cases i assassinessin molta gent. Camilo Francisco Batlle de Gual, descendent dels Gual del Molí,[2] es va casar amb Joaquima de Mas, filla d'un notari de Manresa, i a Argentona van néixer els seus fills Joan Paulino (1846), Caterina (1848) i Filomena (1851),[3] tot i que sembla que en varen tenir algun altre, potser a Madrid. Dedicat a l'exèrcit, als documents consta com a ciutadà honrat, títol aconseguit pels Gual segles abans, i els anys quaranta fou coronel, primer comandant d'infanteria.

La segona carlinada, una revolta que es covava feia temps, no va tenir l'abast de la primera: s'inicià el setembre de 1846 i va anar perdent empenta fins al maig de 1849. Precisament en aquest any consta que Camilo Francisco dirigia la defensa de las poblacions costaneres, i el mes de febrer el capitost carlí Marsal va assaltar Argentona per agafar-lo, en saber «que está organizando en dicho pueblo un tercio móvil que cuenta ya más de cien plazas». El març, Camilo Francisco, en una acció a Cànoves, va descobrir un dipòsit de material militar; poc després va travessar el Vallès, va enfilar-se pel pla de la Calma del Montseny i detingué dotze carlins; en revenja, els del bàndol carlí van afusellar sis regidors dels dos pobles de Vilamajor. El juliol, quan el conflicte havia acabat, en un escorcoll per Moncabrer va trobar «un depósito de armas de fuego en buen estado y muy bien guardadas y escondidas entre paja y hojarasca». La força armada que comandava va continuar la tasca de garantir la seguretat, i ell mateix intervingué en la detenció de diversos responsables d'un crim de gran ressò: l'assassinat de Josep Gallifa, regidor de Mataró, «esta mañana se han llevado para esa dos sugetos muy atados: dicen que esta noche han preso cuatro más en Argentona: esta mañana a las once la ronda del señor Batlle ha llevado otro preso». En una altra acció de vigilància, «practicando cierto reconocimiento, encontró dentro de una cueva en el vecindario de Agell, una máquina de acuñar moneda falsa. No hace mucho tiempo encontró otra máquina igual. Créese que estas máquinas serán de las nueve venidas de Londres para acuñar moneda».[4]

Persona notable, Camilo Francisco l'any 1851 és elegit un dels «comisionados por los padres de familia» d'Argentona per tal d'aconseguir substituts per als nois a qui ha tocat el servei militar.[5] Notem que l'activitat econòmica del matrimoni, registrada als protocols, està relacionada amb el patrimoni en declivi de l'herència dels Gual. La darrera notícia de la seva estada a Argentona és de 1852, quan ell i la seva muller visiten el notari per fer alguns tractes, liquiden els seus béns, entre ells el mas Gual del veïnat del Cros, on residien, centenària propietat de la nissaga, i nomenen procurador a Madrid.[6] La primera notícia que el vincula a aquesta ciutat, on cal pensar que el duu la carrera militar, és de 1856, quan rep una citació, com a coronel, per presentar-se al jutjat del carrer d'Atocha. Un any després, hi ha una referència que el situa com a «coronel de infantería retirado en Madrid»[7] i el 1865 actua de padrí del matrimoni del seu fill Joan Paulino. Després, silenci; no en sabem res més.

JOAN PAULINO BATLLE MAS

Ara tornem al certificat de matrimoni esmentat, a fi de rectificar-lo. El Juan Bialet que es casa a l'Argentina en realitat es diu Joan Paulino Batlle Mas, nascut a Argentona el 19 de juny de 1846, segurament al mas Gual; el registre del bateig detalla que el seu pare és Camilo Francisco Batlle de Gual i la mare, Joaquima Mas de Coma. Nascut al si d'una família benestant, el noi devia rodar per Argentona i tal vegada va assistir a les classes de l'escola Pia de Santa Anna de Mataró, fins que, en tenir uns

Fra. Joan Bap. Viladesau Pre. Parroco

H Batlle y Mas 43

Als vint de Juny de mil vuit cents cuaranta sis en las Fonts Baptismals de la Iglesia Parroq. de St. Julià de Argentona Bat. y Prov. de Barna. Jo lo baix firmat Rt. P. Joseph Lloveras Pbre. nat. y habt. de Mataró (ab permis del Parroco abaix firmat) he batejat segons [illegible] de la Sta. Mre. Igla. a Joan Paulino Manuel nat lo dia antes fill llegm. y natl. de Dn. Camilo Francisco de Batlle propietari natl. y habt. de la prnt. Parroqa. y de Da. Joaquima de Mas conjs. natl. de Manresa Bat. de Vich y habt. de Argentona essent sos avis paternos Dn. Joseph de Batlle Notari nat. de Vila[illegible] y Da. Josepha Gual conjs. de Mataró y los maternos Dn. [illegible] de Mas Notari de Manresa y Da. Maria Coma de [illegible] conjs. Foren padrins Dn. Manuel de Batlle soltr. [illegible] natl. de Mataró y habt. de Barna. y Da. Anna de Mas [illegible] viuda

Joseph Lloveras Pbre. Fra. Joan Bap. Viladesau Pre. Parroco

Registre de naixement de Joan Paulino Batlle. Arxiu parroquial de Sant Julià d'Argentona. Llibre de baptismes 8, p. 52. Batejat el 20 de juny de 1846, havia nascut el dia anterior.

sis anys, la família es va traslladar a Madrid. D'aquesta etapa coneixem una circumstància d'interès, la primera notícia de Batlle Mas després de néixer. Quan vivia a Madrid, el setembre de 1857 llegim a diversos periòdics una reial ordre que assenyalava que cal «averiguar el paradero de don Juan Paulino de Batlle y de Mas, hijo del referido coronel […] el cual ha desaparecido hace cosa de siete meses de casa de su padre».[8] En fan una descripció: «once años, estatura regular, pelo castaño, ojos negros, frente chica, color moreno, una cicatriz en la cabeza de una caída en la que no tiene pelo, habla muy bien el castellano y el catalán».[9] Terrible circumstància per a un infant estar perdut durant tant de temps. Anys després, ell mateix escriurà: «demente, casi idiota, desde los siete hasta los doce años a causa de una herida penetrante en la cabeza; me tenían por perdido»;[10] aquest episodi havia passat entre 1853 i 1858.

La propera notícia és la del seu casament, el dia 12 d'abril de l'any 1865, a l'església de San Martín, a Madrid. Diu el document oficial: «D. Juan Paulino Manuel Batlle soltero, de diez y ocho años de edad, natural de Argentona diócesis de Barcelona, hijo de Don Camilo Francisco y de Doña Joaquina de Mas; con Doña María Elvira Alfrida Calvo, soltera de diez y nueve años de edad, natural de esta Corte, hija de Don Lorenzo y de Doña Josefa Gibert y Dagat, aquel difunto. Padrinos y testigos Don Camilo Batlle y Doña Rosa Calvo de Hernández, Don Santiago Barrera, Don Joaquín del Lescano y Don José Díaz».[11]

LA FAMÍLIA CALVO GIBERT

Abans de continuar el relat de les coses que coneixem de Batlle Mas, ens informarem de la família d'Alfrida, la seva muller, per introduir-nos al mitjà social que va tocar de la vora i del qual va rebre influències. Es tracta d'una família sorprenent, dedicada al comerç de l'opi, que va participar en cops d'estat i va patir ruïna i presó. Lorenzo Calvo Mateo, el pare d'Alfrida, nascut a la localitat aragonesa de Milmarcos l'any 1789, es va establir a les Filipines, on feia feines a l'administració pública i participava en inversions en fàbriques de filar, teixir, pólvora, etc. Amb els anys, va establir «una sólida red de contactos desde Filipinas, que dominó el comercio del opio cantonés por lo menos entre 1821 y 22. A finales de 1822 [...] abandonó China, tras haber fundado la sociedad Lorenzo Calvo y Cª, junto con Gabriel de Yruretagoyena.[12] Instalado en París por lo menos desde 1827, estableció una red de sociedades entre Asia y Europa [...] dedicada al comercio transcontinental de productos de plantación filipinos, tejidos chinos, manufacturas

europeas varias».[13] Amb la fallida dels negocis de Xina (1830) i de França (1831), li embarguen el patrimoni i la seva vida va fer un gir.

Home d'idees democràtiques, el 1830 organitza a París el finançament d'una revolta per establir el règim liberal a Espanya, que fracassa i duu a l'afusellament de Torrijos i els seus companys. Lorenzo, tot i residir a França, serà condemnat a mort i se li confiscaran els seus béns;[14] una situació que es va allargar tres anys, fins que s'acollí a l'amnistia de 1833 i, fora de perill, tornà. La seva actuació aleshores tingué dues vessants: l'econòmica i la política. Fou un dels promotors d'un canal que volia fer navegable el riu Guadarrama, tractà d'establir ferreries a Manila, i fou diputat progressista per Terol, amb interès per la indústria de l'Aragó; però també fou un crític radical del govern i publicà diversos opuscles sobre temes variats, en general econòmics. Acusat de formar part «del partido exaltado del progreso», el trobem com a membre de la maçoneria i implicat —sense proves, com denunciava la premsa que li donava suport— en un complot per assassinar el general Narváez, el cap del govern; després d'un any de presó, el van declarar innocent.[15] Sempre es va moure a l'ombra de les idees radicals i el trobarem participant en les reunions discretes que varen dur, a mitjan 1849, a la formació del Partido Progresista Democrático, la primera organització espanyola republicana, que Lorenzo presidirà fins morir a Madrid l'any 1850. [16]

PRIMERES INQUIETUDS POLÍTIQUES

Quan Batlle Mas es casa amb Alfrida Calvo, el pare d'ella feia quinze anys que era mort i la vídua, Josefa Gibert, havia tingut temps de casar-se amb el seu secretari, el conegut republicà Sixto Cámara, enviudar-ne, i casar-se amb Bernardo García Fernández, dirigent republicà i director de *La Discusión*, el principal periòdic democràtic. Al seu costat, Batlle va compartir l'ambient polític dels anys anteriors al cop d'estat de 1868, que va acabar amb la monarquia isabelina, un temps d'intrigues radicals que va viure en primera línia. Va seguir les idees dels republicans Emilio Castelar y Roque Barcia, a qui segurament va conèixer perquè estava lligat per la família en l'entramat conspirador. Més endavant, ja a l'Argentina, recordava: «Vino la revolución a despertar un entusiasmo delirante; al día siguiente del triunfo ¡Qué decepción! [...] La política militante murió para siempre en mi».[17] Els republicans esperaven una república i es varen trobar un altre rei.

De tota manera el tornarem a trobar en l'activitat política el mes de maig de 1873, quan el nou règim republicà va convocar eleccions a diputats a Corts constituents i Batlle Mas s'hi presentà com a candidat pel districte de Durango. Notem que, a causa del desgovern i la falta de garanties, els partits que representaven la majoria política i social del país no hi participaven, i els republicans es dividien en moderats i radicals. És en aquesta situació d'enfrontament que Batlle constava com a «candidato republicano que ha luchado con otro su correligionario»; però retirà la candidatura «en vista de los disturbios que ocurrieron el primer día de elección, y temeroso de otros mayores», violències partidistes en un entorn assetjat pel nou aixecament carlista. Llegim a la premsa: «Completamente desapercibidas han pasado las elecciones que para diputados constituyentes acaban de verificarse. El retraimiento de todos los partidos militantes, a escepción del federal, ha sido general en Vizcaya, en los distritos de Bilbao, Durango y Balmaseda».[18]

Era característic del seu pensament i la seva acció combinar la visió republicana amb una profunda espiritualitat. En les notes escrites a l'Argentina, parla d'una manera general de la seva etapa de formació, en la qual reconeix la influència decisiva de coneguts teòlegs i predicadors del moment, dos d'ells assessors de la reina Isabel II: el jesuïta Félix González Cumplido i el sacerdot Antoni Maria Claret; i també esmenta fra Félix de Cádiz. L'origen de les seves futures accions benefactores arrelen en aquest impuls religiós, que molts escrits recullen.

UN MILITAR[19]

Com el seu pare i el seu avi, el nostre protagonista es va dedicar ben aviat a l'exèrcit, segurament després d'estudis de formació, perquè amb divuit anys ja consta com a oficial tercer als rengles de l'administració militar, el cos dedicat a la intendència i els subministraments de tota mena per tal de fer possible a la tropa «vivir, moverse y combatir».[20] Seguirem les notícies esparses que informen de la seva activitat.

El setembre de 1864 va ser donat «de baja el oficial tercero de administración militar D. Juan Batlle y Mas, por no haberse presentado en su destino en el tiempo prefijado». Una notícia de 1865 assenyalava que per «una real órden reciente se ha aprobado la colocación en el cuadro de oficiales terceros de administración militar, de D. Juan Batlle y Mas [...] con la antigüedad de 23 de

abril de 1864, que es el sitio que le corresponde, deduciéndole el tiempo que ha estado separado del servicio».

El naixement del seu fill Carlos el situa a Madrid el 7 març de l'any 1869; i, tot i que continuava a l'exèrcit, sembla que la seva participació no era massa activa. El juny de 1870 el «gobierno militar de la plaza y provincia de Madrid» va ordenar que «los señores jefes, oficiales de reemplazo y retirados que a continuación se espresan, se presentarán en la sección segunda de este gobierno militar, en los días no feriados de diez a dos de la tarde, para un asunto del servicio»; entre ells hi havia el «oficial tercero de administración militar, D. Juan Batlle y Mas».

Quan l'any 1872 va esclatar la revolta carlista, els militars han de fer front al conflicte, i trobem Batlle destinat a l'administració militar i a l'entorn de Bilbao, una zona molt perillosa en ser camp de batalla. A conseqüència de la seva actuació benèfica en aquest conflicte, que desconeixem, el mes de març de 1873 li van atorgar la medalla *Caridad en la Guerra,* la distinció més important de *La Cruz Roja*, i en fou proclamat soci de número, en un document que el qualifica de «comisario de guerra en Bilbao». La medalla, encara la conserven els seus descendents, i això fa pensar que quan va arribar a l'Argentina i assegurava que era metge, malgrat que no devia ser cert sí que devia tenir alguns coneixements mèdics arran l'actuació en aquest servei humanitari neutral, que salvava vides de ferits d'ambdós bàndols, i que també li va salvar la seva.

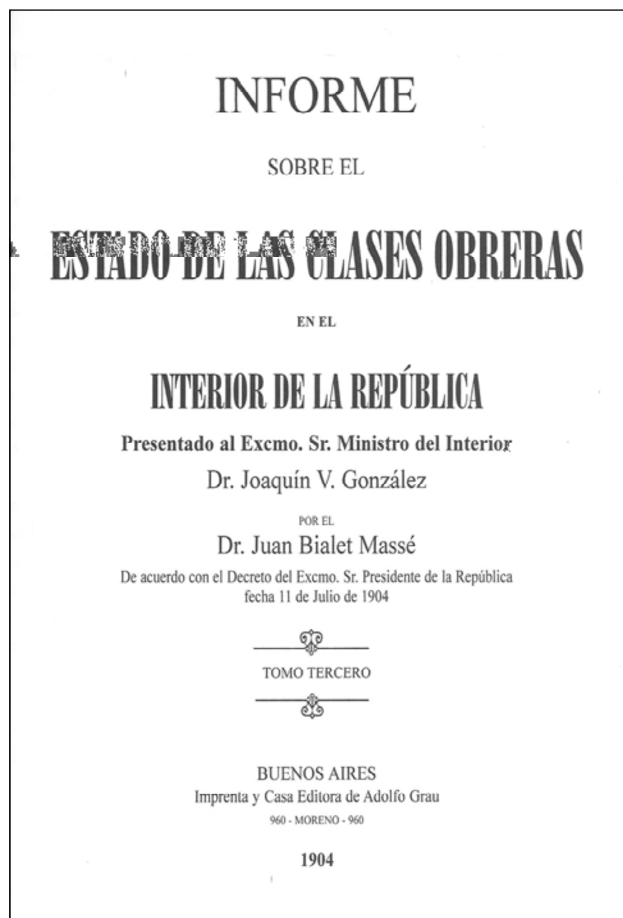
Recordem que el mes de maig del mateix any, malgrat ser militar va participar com a candidat republicà a les eleccions de diputats, i poc abans, «estando haciendo por dicho señor los trabajos preparatorios» dels comicis, caigué presoner d'una partida carlista que comandava un taverner conegut per Chimpas. D'aquella guerra sense pietat, Batlle se'n va sortir estalvi de les mans de Chimpas, «con quien pasó dos o más días, tratado según refería el interesado con toda consideración, sin duda porque llevaba la insignia de la Cruz Roja». Poc després, el 20 de juny de 1873, se'ns diu que «ha sido hecho prisionero por segunda vez en el ataque de las alturas de Murieta el oficial de la administración militar don Juan Batlle»; però aquesta vegada tot va ser més complicat. El 14 de juliol una nota oficial assenyala que «el gobierno ha aceptado el cange de prisioneros»: es tracta de dos oficials i seixanta-cinc presos carlistes, que «corresponden al canje del comandante Batlle y el alférez Solchaga»; i s'ordenava alliberar els presos.

I aquesta és la darrera notícia documentada que tenim de l'argentoní Joan Paulino Batlle Mas, que, després de ser alliberat, desapareix de sobte. Ho sabem pel comunicat d'un fiscal militar amb data del 18 de juliol: «El oficial primero de administración militar D. Juan Batlle y Mas, cuyo actual paradero se ignora, se presentará en la mayoría de plaza sita en la Capitanía general del distrito, dentro del término de siete días de doce a una para recibirle declaración indagatoria por medio de un interrogatorio procedente de Bilbao». No va trigar a pujar a un barco en direcció a l'Argentina, per no tornar mai més; era precisament el 1873, un any en què la constant emigració que rebia el país augmentà de manera sobtada un cinc-cents per cent, ja que era l'objectiu predilecte de tanta gent que deixaven la península, i també de Batlle.

Sobre les causes que el van dur a marxar només es coneix una nota que escriví ja situat a l'Argentina: «Hoy hace un año que en Madrid tuve un disgusto de esos que no se pueden llamar desgracias; pero que hacen cambiar el rumbo de la vida de los hombres, a mi me empujó el tal, hacia América, donde hoy me encuentro, ya olvidado de aquellas ingratitudes y desengaños crueles.»

JUAN BIALET MASSÉ

Un personatge que afirmava dir-se Juan Bialet Massé, que assegurava que era metge —circumstància no documentada— i que havia nascut a Mataró el 19 de desembre de 1846 —però no era cert—, va arribar a l'Argentina. S'ha escrit que va ser el dia 18 de juliol de 1873 quan va desembarcar a Buenos Aires, però és impossible si es tenen en compte les dades de l'intercanvi de presos i que el viatge s'allargava quatre setmanes; devia arribar-hi cap al mes d'agost. El 6 de setembre, d'altra banda, el periòdic *La Prensa* anunciava que «el señor D. Juan Bialet Massé ha sido nombrado por el Gobierno Nacional, Vice-Rector del Colegio Nacional de la ciudad de Mendoza y profesor de contabilidad del mismo establecimiento», tota una gesta per a una persona acabada d'arribar al país, la qual cosa fa pensar que hi tenia contactes o portava recomanacions.

INFORME

SOBRE EL

ESTADO DE LAS CLASES OBRERAS

EN EL

INTERIOR DE LA REPÚBLICA

Presentado al Excmo. Sr. Ministro del Interior

Dr. Joaquín V. González

POR EL

Dr. Juan Bialet Massé

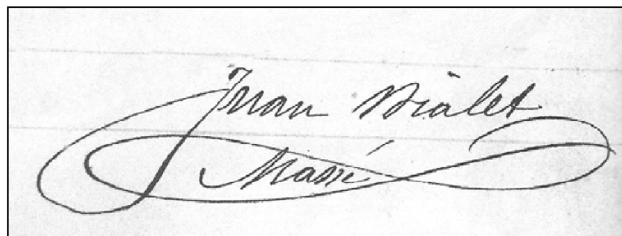
De acuerdo con el Decreto del Excmo. Sr. Presidente de la República
fecha 11 de Julio de 1904

TOMO TERCERO

BUENOS AIRES
Imprenta y Casa Editora de Adolfo Grau
960 - MORENO - 960

1904

Text de la coberta de l'obra més important de Juan Bialet Massé.
Imatge extreta de D. A. 2008b: 473.

Signatura de Juan Bialet Massé en el llibre d'actes del Colegio Nacional de Mendoza.
Imatge extreta de D. A. 2008b: 10.

Ara cal tornar al document matrimonial per interpretar-lo, perquè es tracta d'una falsificació curiosa, ja que podia inventar-se'n totes les dades, per la manca de controls, però el que va fer és disfressar parcialment la realitat. El nom real del seu pare, Camilo Francisco Batlle, esdevé Camilo Bialet; el de la seva mare, Joaquima Mas de Coma, serà Joaquina de Massé i Comas, i el seu nom, Joan Paulino Batlle Mas, queda en Juan Bialet Massé, que manté les mateixes inicials JBM, transforma Batlle en Bialet i Mas en Massé. Tal com va assenyalar Norberto E. Huber, l'atribució a l'argentí del naixement argentoní queda prou acreditada; de fet, sembla que ell mateix va deixant prou fils per poder-los seguir.

«DESENGAÑOS»

Tornem a l'únic document, ja esmentat, on explica les causes de la seva fugida: «en Madrid tuve un disgusto de esos que no se pueden llamar desgracias; pero que hacen cambiar el rumbo de la vida de los hombres». En aquest episodi de la seva vida, la cronologia és molt ajustada, tot va molt ràpid: a mitjan juliol va ser alliberat; diu que el disgust el va tenir a Madrid, que és on es dirigia des de Bilbao, i a inicis de setembre consta que ja era a l'Argentina. Què va passar que el dugués a fugir de manera precipitada? ¿Quines eren les «ingratitudes» i els «desengaños crueles» que de sobte rebé? El fiscal el volia interrogar, tal vegada per aclarir les circumstàncies de la seva detenció. Però no se'n va anar per qüestions polítiques, com s'ha escrit: el que li va fer canviar la direcció de la vida devia ser un fracàs sentimental; crec que les seves paraules podrien avalar-ho: parla de «disgusto», «ingratitudes», «desengaños», el llenguatge propi d'una ferida molt personal.

Quan Bialet es casa a l'Argentina afirma en el document del matrimoni que era vidu d'Alfrida C. de Agat; de fet, era Alfrida Calvo Gibert —Dagat era el segon cognom de la mare d'ella, una nova falsificació—; la realitat, però, és que no era vidu. El dia 19 de novembre de 1880, quan feia set anys que Bialet s'havia casat ja estava establert a l'Argentina, el *Diario Oficial de Avisos de Madrid* publicava l'esquela d'una defunció del dia anterior: «Abelardo Calvo y Gibert ha fallecido el día 18 de noviembre de 1880. Su desconsolada madre Josefa Gibert y Dagat, sus hermanos doña Eloísa y doña Alfrida Calvo», la qual cosa indica que aleshores Alfrida, la muller abandonada, encara vivia.

Un document personal de 20 març de 1874 ho complica: Bialet escriu a Zulema Laprida, la seva futura muller, que no «he tenido carta de Madrid y empieza ya a inquietarme seriamente, tanto por mamá como por Carlos».[21]

Podem deduir que a Madrid va continuar un nucli familiar al voltant de la seva mare i el seu fill Carlos de cinc anys, i que la mare coneixia on era el seu fill Joan i el nom que havia adoptat; i també que aquesta circumstància no l'amagava a Zulema. Notem que als papers que es coneixen no hi ha cap referència a Alfrida ni al seu segon fill, Juan Paulino, nascut els primers mesos de 1873, que ha passat desapercebut i que tal vegada podem lligar amb els desenganys que el porten a l'Argentina.[22]

Un dels records de la família, que recull Huber, assenyala que una germana de Bialet «se casó con Hurtado de Mendoza»; es tracta d'una notícia equivocada, però molt significativa, perquè qui es va casar amb Nicolás Hurtado de Mendoza és Eloísa, germana d'Alfrida.[23] Això fa suposar que la família més propera tenia prou informació de l'entramat familiar que havia deixat a Madrid, fins i tot de la germana d'una persona de la qual s'afirmava que era morta.

Bialet es va casar a l'Argentina el 9 de juliol de 1874, i tres mesos després, el 22 d'octubre, a la premsa de Madrid es va publicar una nota de recerca: «Aviso. Se desea saber el domicilio de la esposa o familia del Sr. D. Juan Paulino Bialet y Maesi, ausente de la Península hace dos años poco más o menos, para enterarle de un asunto de importancia».[24] Les preguntes que susciten aquestes poques línies no tenen resposta. Qui coneixia l'existència d'un tal Bialet amb família a Madrid, sabia que havia deixat el país, sense precisar-ne el moment —no eren dos anys sinó un—, i s'interessava per trobar la muller o la família, muller que Bialet havia enterrat en la memòria en casar-se a l'Argentina?

Hi ha molts silencis en la vida d'aquest argentoní.

Francesc Costa Oller

BIBLIOGRAFIA

Arcos (2020): Diego Arcos, «Joan Bialet Massé: un argentoní que va triomfar a l'Argentina», *Fonts*, 83, p. 13-32.

D. A. (2008a): D. A., *Juan Bialet Massé, precursor de la regulación de las condiciones de trabajo en América Latina. Tomo I. Vida y obra.* Madrid: Ministerio de trabajo y asuntos sociales / Instituto Nacional de Seguridad e higiene en el Trabajo.

D. A. (2008b): D. A., *Juan Bialet Massé, precursor de la regulación de las condiciones de trabajo en América Latina. Tomo II. Informe sobre el Estado de las Clases Obreras en el interior de la República Argentina*. Madrid: Ministerio de trabajo y asuntos sociales / Instituto Nacional de Seguridad e higiene en el Trabajo.

Fradera (1999): Josep Maria Fradera, *Gobernar colonias.* Barcelona: Península, 1999. [Capítol «Opio y negocio».]

Hernández (2012): José Antonio Hernández Moreno, «Lorenzo Calvo Mateo, precursor del republicanismo en España: hacia el final de las conjeturas», *Cuadernos Republicanos*, 80, p. 61-128.

Huber (2018): Norberto E. Huber, «Juan Bialet Massé», *La Fundación Cultural*, 75 (revista editada a Santiago del Estero – República Argentina) p. 14-24.

Lorente (1990): Victoria Lorente Martínez, «La emigración española a Argentina en el tercer cuarto del siglo XIX», *Estudios de Historia Social y Económica de América*, 96, p. 85-92.

Permanyer (2013): Ander Permanyer Ugartemendia, *La participación española en la economía del opio en Asia Oriental tras el fin del Galeón*. Tesi doctoral. Universitat Pompeu Fabra.

Permanyer (2015): Ander Permanyer Ugartemendia, «Una presencia no tan singular: españoles en la economía del opio en Asia oriental (1815-1843)». *Millars: espai i història*; vol. 39, pp.63-87 (2015).

NOTES

1.- D. A. 2008a: 33-45. L'historiador Norberto E. Huber, compilador d'aquesta obra col·lectiva, hi escriu el capítol titulat «Apuntes biográficos para un contexto de su vida y obra». Ell mateix ha anat actualitzant les seves investigacions a http://www.bialetmasse.com/. Manllevem passatges dels seus treballs.

2.- Camilo Francisco era fill de Josep de Batlle (Vilaller 1770 – Mataró 1832), hisendat constitucional i notari. Trobem el seu testament al manual del notari de Mataró Jacint Boter l'any 1832 (Arxiu Comarcal del Maresme [= ACM] – Districte Notarial de Mataró [= DNM]); aleshores Josep de Batlle era sergent major. La mare es deia Josefa Gual Boronat, filla de Josep Anton Gual Moner, d'Argentona, ciutadà honrat i hereu de l'antic mas i molí Gual.

3.- L'any 1878, Filomena obtingué el títol de mestra i plaça en una escola de nenes al poble de Vieques, a Puerto Rico. Archivo Histórico Nacional, Ultramar, 333, Exp. 15.

4.- Les informacions d'aquest paràgraf estan extretes de: *El Balear*, 14/3, 29/3 i 8/7 de 1849; *El Postillón*, 27/7/1849; *El Observador*, 15/9/1849; i el *Diario Oficial de Avisos de Madrid*, 12/11/1856.

5.- ACM, DNM. Notari Jacint Boter, 1851, f. 265.

6.- ACM, DNM. Notari Miquel Torner, 1845, f. 169; 1846, f. 327 i 401; 1848, f. 265; 1852, f. 281, 349 i 517.

7.- *Diario Oficial de Avisos de Madrid*, 12/11/1856.

8.- *Boletín Oficial de la Provincia de Cáceres*, 23/9/1857.

9.- *Boletín Oficial de Zamora*, 30/9/1857.

10.- D.A. 2008a, p. 35.

11.- Camilo és el pare de Joan, i Rosa és germana d'Alfrida. Vegeu el registre del casament a: http://www.bialetmasse.com/.

12.- Lorenzo es va casar a Manila amb Josefa Yruretagoyena García, filla d'un regidor, i tingueren tres fills coneguts: José (1813-1884), Lorenzo i Gertrudis (†1847). Notem que es va casar en segones núpcies, segurament a París, amb Josefa Gibert Dagat (†1892), i tingueren cinc fills: Eloísa (1839), casada amb Nicolás Hurtado de Mendoza; Vicente, casat amb Rosario Benavente; Rosa, casada amb Mariano Hernández García; Abelardo (†1880) i Alfrida (1846).

13.- Permanyer 2015, p. 69.

14.- En morir Lorenzo, consta la reclamació contra el seu patrimoni d'un deute per la compra de deu mil fusells, potser els utilitzats en aquest pronunciament.

15.- *El Eco del Comercio*, 13 i 19/1/1844.

16.- *La Época*, 19/9/1849; *El Observador*, 31/5/1850.

17.- D. A. 2008a, p. 37.

18.- *El Constitucional*, 18/5/1873.

19.- Les informacions d'aquest apartat corresponen a: *Boletín Oficial de la Provincia de Santander*, 12/10/1864; *La Correspondencia de España*, 7/1/1865; *Diario Oficial de Avisos de Madrid*, 11 i 13/6/1870, 20/7/1873; *El Constitucional*, 18/5/1873; *La Esperanza*, 30/6/1873; *El Pensamiento Español*, 30/6/1873; *El Correo Vascongado,* 3/7/1873; *El Bien Público*, 20/8/1873.

20.- L'època de joventut, poc coneguda, ha servit per atribuir-li peripècies no documentades: que els anys seixanta participà en conxorxes republicanes; que el 1871 es va haver d'exiliar a París per un escrit a la premsa en ser condemnat a mort; que viatjà per Europa i el nord d'Àfrica, i retornà en proclamar-se la República; que tornà a Espanya el 1871 i que s'exilià a París i a Londres, per tornar a Barcelona el 1872. Una nota de 1873 escrita en una fotografia el situava «pocos días antes de salir de España, después de haber dado la vuelta al mundo».

21.- D. A. 2008a, p. 39. L'interès pel seu fill Carlos el mostra, també, una postal de Bilbao, amb data de 3 de març de 1873, amb una inscripció feta per una persona desconeguda temps després: «pocos días antes de salir de España, después de haber dado la vuelta al mundo y ya para dirigirse a la Argentina. Viudo de Alfrida Calvo y D'Agat, se despide de su hijo Carlos de 4 años».

22.- «Por el presente se anuncia la muerte sin testar de don Juan Paulino Batlle y Calvo, natural de esta capital, de edad de dieciocho años, soltero, estudiante, domiciliado en Zaragoza, el cual falleció en esta ciudad el día siete de Junio de mil ochocientos noventa y uno, y se llama a los que se crean con derecho a su herencia, para que comparezcan en este Juzgado a reclamarla dentro del término de treinta días, apercibidos que de no verificarlo, les parará el perjuicio que hubiere lugar en derecho; adviniéndose que se ha presentado ya solicitando la herencia de dicho finado, su hermano don Carlos Batlle y Calvo. Dado en Madrid a dos de Abril de mil ochocientos noventa y cuatro» (*Diario Oficial de Avisos de Madrid*, 4/4/1894).

23.- D. A. 2008a, p. 35.

24.- *La Correspondencia de España*, 22/10/1874.

El maig de l'any passat va fer cinquanta anys de la mort de Jordi Capell i Casaramona (1925-1970), arquitecte que va treballar molt a Mataró, ciutat on podem trobar una bona empremta de la seva feina. Amb una trajectòria professional de només quinze anys, les seves construccions, tant a Mataró com en altres llocs, mereixen un reconeixement dins de la història de l'arquitectura catalana dels anys cinquanta i seixanta.

Núria Nogueras, historiadora de l'art que ha viscut molts anys en una casa creada per Jordi Capell, ens apropa la figura i l'obra d'un arquitecte considerat el representant genuí de l'arquitectura funcionalista a la capital del Maresme.

L'ARQUITECTE JORDI CAPELL

INTRODUCCIÓ

Jordi Capell i Casaramona (1925-1970) és molt conegut entre els arquitectes del país, no tant per la seva obra com perquè el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (COAC), amb seu a la Plaça Nova de Barcelona, té dins el mateix edifici una cooperativa de consum que porta el seu nom.

Capell forma part de tota aquella generació d'arquitectes que, partint d'uns coneixements adquirits als anys quaranta i cinquanta a la universitat, aleshores allunyada de la contemporaneïtat, es va esforçar a posar-se al dia per situar l'arquitectura catalana a nivell internacional, tot anant a favor dels vents progressistes de l'arquitectura de la seva època. La seva obra forma part del catàleg imprescindible de l'arquitectura catalana de les dècades dels cinquanta i els seixanta del segle XX.

Com sol passar en èpoques de pobresa política i cultural a Catalunya, Capell es va veure en la necessitat de treballar, no només dins l'àmbit de la seva professió, sinó també en molts altres. Va ser una persona compromesa en múltiples iniciatives cíviques, culturals, docents, religioses, econòmiques i patriòtiques. Calia suplir la feina que en un país normalitzat haurien fet les organitzacions socials. Valgui el testimoni de Josep M. Espinàs:

> Tinc la impressió que cap dels seus amics no sabíem que en Jordi Capell estava treballant en tants terrenys. A l'enterrament, m'ha sorprès trobar-hi determinades persones, i aquestes persones no esperaven, segurament, veure-m'hi a mi. I quan he preguntat: «Perdona, ¿com és que has vingut?», vet aquí la repetida resposta: «No sabies que en Capell intervenia en...?», «¿que era ell qui havia fet...?», «que es preocupava de...?». (Espinàs 1971: 85)

Jordi Capell i Casaramona.
Col·lecció família Capell.

UN HUMANISTA AMB FORMACIÓ TÈCNICA

Jordi Capell va néixer el 24 de desembre de 1925 a Barcelona, fill del mataroní Josep Capell i Vidal, capità de la marina mercant, i de la barcelonina Maria Àngels Casaramona i Pastor. La família es va traslladar a Mataró quan ell tenia tres anys. Va cursar els estudis al col·legi dels Escolapis de Santa Anna, amb una trajectòria brillant. A la Universitat de Barcelona es va llicenciar en Matemàtiques i en Arquitectura.

Quan acabà els estudis universitaris va obrir despatx al carrer de Sant Agustí de Mataró, on tenia el domicili. L'any 1956 es va casar amb Rosa Oller Montia. L'any 1958 es traslladà de nou a viure a Barcelona i obrí un segon despatx al carrer Muntaner. Amb tot, sempre va mantenir un vincle molt estret amb Mataró, on tenia despatx i on es va envoltar d'un grup d'arquitectes més joves, sobre els quals va exercir una gran influència. Un d'ells, Agàpit Borràs, escrivia:

> Per a nosaltres, en Jordi Capell va ser un referent sòlid, ens va obrir i reforçar molts camins, els de l'arquitectura moderna, els del nacionalisme, els que donen força a les idees i els que conviden a la lluita per defensar-les. (D. A. 2006: 22)

Malgrat tenir obra escampada per molts llocs, és a la ciutat de Mataró on va fer bona part dels encàrrecs més importants com a arquitecte, perquè és on va trobar més gent que li va fer confiança per treballar. La vinculació amb Mataró li venia de la família paterna. Un oncle seu, Joaquim Capell i Vidal, va ser president del Centre Catòlic i també alcalde entre l'abril de 1920 i l'abril de 1922, en tant que representant de la Lliga Regionalista. I l'avi patern, Joaquim Capell i Estol, era gerrer de professió i corresponsal a Mataró de Mn. Alcover en l'elaboració del Diccionari Català-Valencià-Balear; va ser el primer president del Centre Catòlic entre 1884 i 1886, i regidor carlí de l'Ajuntament. Per últim, una cosina germana, Pura Capell i Buscà, va ser la bibliotecària responsable de la Biblioteca Popular quan es va inaugurar l'any 1934.

Jordi Capell no va deixar una gran empremta com altres col·legues de la seva generació. Això respon a diverses raons. En primer lloc, va començar a treballar l'any 1955, més tard que la resta de col·legues de la seva promoció, ja que va estudiar dues carreres, i això el va portar a passar força més anys a la universitat. En segon lloc, Capell no es considerava un intel·lectual i no va intervenir en els fòrums públics ni publicà estudis teòrics com els altres. I, finalment, la seva mort prematura comportà que la seva carrera professional fos molt curta, tan sols de quinze anys. Va morir el 29 de maig de l'any 1970 en un accident de cotxe quan anava a fer una visita d'obres al Masnou.

Les úniques intervencions públiques que li coneixem sobre arquitectura són dues xerrades a l'espai del Racó, a Mataró. Aquestes conferències, organitzades per en Terri, es feien cada dissabte des de 1949 fins a 1978 i hi van intervenir personalitats del món de la política i la cultura que es movien a favor del país i en contra de la dictadura. Capell hi col·laborà l'any 1950, en època encara d'estudiant, fent un col·loqui sobre Le Corbusier. L'any 1955, just a l'inici de la seva carrera professional, hi participà de nou amb una conferència sobre urbanisme.

Jordi Capell era una persona d'esperit entusiasta, caràcter jovial, d'una certa ingenuïtat, intel·ligent però sense astúcia. Home tremendament xerraire, tossut, disposat a convèncer tothom sobre el que ell creia, i poc donat a deixar-se convèncer pels altres. Poc flexible i disposat a batallar les seves tesis fins a la irritació.

El seu ideari personal se centrà en la defensa de Catalunya, la millora de les condicions socials, l'accés a la cultura, la importància de l'educació per aconseguir un país important i la fraternitat entre les persones. De fet, el seu era el pensament de la gent d'Unió Democràtica de Catalunya; però, malgrat que no militā en el partit, sí que s'hi involucrà. Tot i el seu posicionament ideològic, no se sentia còmode en la clandestinitat política i és per això que va preferir moure's en activitats de caire més cultural. Així, qualsevol conferència o activitat que partís de la gent d'aquest partit polític comptava amb la seva participació. L'arquitectura li era el mitjà de vida, però també li representava un compromís social amb la gent del país.

Miquel Porter, crític de cinema i professor universitari, va escriure sobre l'arquitecte amb motiu de la seva mort:

> Quan tothom vol ser important, hi ha gent que ho són de veritat. Acostumen a treballar en silenci, gairebé secretament. Són modestos, antipedants, senzills en el tracte i passen sovint per xalats. Com que no criden, ningú els té en consideració. Són, però, els qui fan la feina sense preguntar-se si és gran o petita, si els donarà beneficis o disgustos. Creuen en l'amistat i l'amor sense passar comptes, treballen pels altres, amics o no... Són els importants de debò, ja que els importen les coses i les persones. En un món de formigues, Capell era un home. (Porter 1970: 67)

El seu pas per la universitat a finals dels anys quaranta i primera meitat de la dècada dels cinquanta li deixaren empremta. Són els anys en què s'anava organitzant la resistència contra el franquisme. Contrari al règim, Capell era un nacionalista català de soca-rel i un home de profunda fe religiosa. Aquests dos puntals marcaran la trajectòria vital de Capell i es concretaran bàsicament en dos

Façana sud de la casa Capell, antiga casa Masjoan.
Foto: Antoni M. Canal.

aconseguir el nomenament de bisbes catalans a les diòcesis del país.

Participà amb els grups de matrimonis organitzats dins la Confraria de la Mare de Déu de Montserrat, fundada l'any 1944, on es defensava una església oberta i catalana, i es reflexionava sobre qüestions espirituals al voltant de la vida familiar, amb temes religiosos i socials. A més, publicaven revistes, organitzaven conferències i feien excursions. És just en aquest espai on Capell coincidiria amb Jordi Pujol i hi establiria una bona amistat.

El compromís cristià de Capell era prou sòlid com per fer conferències sobre religió. En concret, en va pronunciar una a la Biblioteca de la Caixa d'Estalvis de Mataró i al Cercle Catòlic. A més, arribaria a entrevistar-se amb el bisbe de Barcelona Gregorio Modrego, nomenat per Franco l'any 1942, quan Capell tot just era un estudiant universitari, per demanar-li que a les façanes de les esglésies, sota l'eslògan «Caidos por Dios y por España», s'afegissin a la llista dels morts els del bàndol republicà, com a mostra de reconciliació. La reacció del bisbe el va convèncer que no hi havia reconciliació possible. Més tard, des de la Confraria, participà en la campanya de 1966 a favor del nomenament de bisbes catalans arran del nomenament de Marcelo González Martín com a arquebisbe de Barcelona.

Entrada principal de la casa Capell, antiga casa Masjoan.
Foto: Antoni M. Canal.

aspectes de la seva vida. Per una banda, la vinculació amb l'escola Virtèlia i, per l'altra, la implicació en el Col·legi d'Arquitectes.

Va ser en la seva feina on demostrà una actitud contra la ideologia del règim, tot abraçant l'ideari funcionalista, inicialment menystingut pel poder. Però també en la seva trajectòria vital, donant suport a qualsevol empresa que signifiqués un ajut a la cultura catalana, o en la difusió d'un sentit de la religió allunyat del missatge oficialista de bona part dels bisbes espanyols de l'època. Capell era de les persones que batallaren per

EL COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA

Jordi Capell lliga la seva trajectòria ideològica amb la professional participant en les eleccions democràtiques per a la Junta de Govern del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears

(COAC), on exercirà el càrrec de comptador des del maig de l'any 1968 fins al maig de 1970, deu dies abans de morir. Des d'aquest càrrec, treballarà amb els seus companys de junta per contribuir a l'ambient cultural de Catalunya i per modernitzar el funcionament del Col·legi. El pas per la Junta de la institució és el que li donarà més fama. La cooperativa d'arquitectes, amb seu al mateix edifici que el Col·legi, porta el seu nom en record dels esforços que Capell va esmerçar en la seva creació —una cooperativa que va promoure però que no va arribar a veure.

La Cooperativa Jordi Capell, a la planta baixa de l'edifici del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, a la Plaça Nova de Barcelona.
Imatge extreta de www.lacapell.com.

Més enllà de la part estrictament professional i en relació amb el Col·legi, val la pena remarcar l'interès de Capell per participar en un organisme d'estructura democràtica. Poques oportunitats hi havia en aquest sentit i implicar-s'hi ja era tota una declaració d'intencions, mostra d'una clara voluntat democràtica. També és important el compromís nacionalista de Capell evidenciat per la preocupació de l'ús del català. De fet, ell va ser el primer arquitecte que s'expressà en aquesta llengua en una reunió de l'Assemblea del Col·legi i, a més, organitzà cursos de català per als seus treballadors. Veiem, doncs, que el compromís social i l'activisme cultural defineixen la manera de fer dels membres de la Junta, que col·laboraven amb entitats civils i universitats, pronunciaven conferències, organitzaven exposicions, editaven publicacions i, fins i tot, demanaren amnisties polítiques. Tot allò que era d'interès a nivell cultural, social i polític va tenir cabuda en el Col·legi d'aquells anys.

Interior de la botiga La Capell, pertanyent a la Cooperativa Jordi Capell, situada a la Plaça Nova de Barcelona.
Imatge extreta de www.lacapell.com.

En aquest sentit, va tenir un especial ressò l'exposició *Miró otro,* que es va organitzar a la mateixa seu del Col·legi, en un format inèdit a l'Espanya de l'època. Era la resposta als actes oficials de celebració dels 75 anys de Joan Miró, que el règim pretenia fer-se seva.

La Junta del Col·legi d'Arquitectes va intervenir també en la conservació del patrimoni. Ja molts anys abans alguns arquitectes havien encetat una via de denúncia davant dels atropellaments que patien alguns edificis històrics pels quals les autoritats de l'època no tenien cap respecte i en permetien l'enderrocament. En aquest sentit, són significatius els esforços que esmerçaren els membres de la Junta, recompensats en aquest cas, per salvar la casa

Serra de Puig i Cadafalch, que actualment és la seu de la Diputació de Barcelona.

Per posar un altre exemple d'aquesta conservació i recuperació, el mateix Capell és qui va fer l'informe, l'any 1968, sobre la desaparició de Can Xammar, un edifici de Mataró on s'havien enderrocat unes termes romanes.

ELS ANYS CINQUANTA

La dècada dels cinquanta fou un període d'embranzida econòmica i renaixement cultural a Catalunya. Són els anys en què el país es va industrialitzant, els moviments migratoris de gent que arriba buscant una oportunitat de millora laboral aniran creant, de forma desgavellada, els nous barris al voltant de les ciutats. Els arquitectes, preocupats per aquesta situació urbanística alarmant que està sorgint, començaran a parlar de la necessitat d'intervenció per posar ordre i aconseguir una certa qualitat de vida per a aquests nouvinguts. El creixement econòmic que es va consolidant a partir de finals de la dècada generarà un nou grup social d'industrials, professionals universitaris, gent d'idees obertes, que no volen saber res dels grups elitistes aliats al règim i busquen un estil de vida diferent i amb les pròpies senyes d'identitat. Les cases que es faran en seran un bon exemple. Capell treballa per a tota aquesta gent, tant fent blocs de pisos a barris de treballadors com projectant cases unifamiliars.

Mentre que, a l'Escola d'Arquitectura dels anys quaranta, hi predominava un classicisme acadèmic, a principi dels cinquanta les coses comencen a canviar. De 1953 en endavant, els projectes són ja funcionalistes i, per tant, en els últims anys d'estudis a la facultat, Capell ja comença a entrar en contacte amb l'arquitectura funcionalista i orienta la seva obra en l'avantguarda del Moviment Modern.

L'any 1951 neix el Grup R, un conjunt d'arquitectes que intenta recuperar la memòria històrica del país tot enllaçant amb la tradició de l'arquitectura racionalista dels anys trenta, que la Guerra Civil i el primer franquisme havien fet invisible. Són arquitectes que tenen deu anys més que Capell, excepte Oriol Bohigas, que és de la seva mateixa edat. Capell és sensible al que plantegen aquests arquitectes. La tasca que el Racionalisme havia desenvolupat al país ha quedat arraconada, i els membres del Grup R comencen a reivindicar la feina del Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura

Bloc de pisos a Taradell, projectat per Jordi Capell, al carrer que porta el nom de l'arquitecte.
Col·lecció família Capell.

Bloc de pisos a Pineda de Mar, projectat per Jordi Capell.
Col·lecció família Capell.

Contemporània (GATCPAC, 1929-39) i també la que s'està fent més enllà de les nostres fronteres. Sembla que comença a entrar un aire de renovació.

Capell s'adhereix a l'ideari del Funcionalisme incondicionalment, i serà la base de tot el que construirà. El seu entusiasme el porta a deixar sense alè els seus amics parlant durant hores dels grans arquitectes, com Frank Lloyd Wright, Ludwig Mies van der Rohe, Oscar Niemeyer... Està tan convençut que el que fa és una arquitectura compromesa amb la modernitat, que arriba a sentir angoixa quan pensa com els seus clients poden pervertir les decoracions minimalistes que els proposa.

L'ambient que viu en aquells inicis de carrera professional és molt dinàmic després dels foscos anys de postguerra, anys en què l'arquitectura que alimentava el règim donava exemples d'un estil a vegades grandiloqüent, a vegades folklorista i que en cap cas aportava res de nou a la història de l'arquitectura, si no és que significava un clar retrocés.

Amb l'important moviment migratori de població de la resta d'Espanya cap a Catalunya es generen diferents discursos: mentre que la gent més radical d'esquerres fa una reflexió sota els paràmetres de les classes socials, per a la gent catalanista aquest és un problema que cal abordar des dels paràmetres de la integració cultural.

És significativa la quantitat d'obra de Capell feta als nous barris on es concentra la població vinguda d'altres terres. No només l'habitatge, també el concepte de ciutat és fonamental per atendre les necessitats dels seus habitants. Capell fa també urbanis-me. Els seus treballs més importants en aquest camp, els fa a Mataró, a Taradell i a les Franqueses del Vallès. La seva obra arquitectònica és bàsicament obra domèstica, molt centrada a Mataró, però també estesa per tot Catalunya. Amb obra petita és més fàcil no haver de seguir l'estètica oficial.

ELS SEUS TREBALLS

A la comarca del Maresme, i molt especialment a la capital, Mataró, poc havien fet, fins aleshores, els arquitectes més consagrats del Funcionalisme. Tenim l'exemple de la Casa Guardiola, que Oriol Bohigas construeix a Argentona el 1955. També la casa Ugalde que fa José Antonio Coderch a Caldes d'Estrac entre 1951 i 1952. Però no hi ha res més d'interessant. En canvi, Capell popularitza aquesta forma d'arquitectura a Mataró. La prova és que la ciutat li ha reconegut el mèrit en incorporar en el catàleg arquitectònic de la ciutat algunes de les seves cases. També cal dir que n'hi ha que fa temps que han estat enderrocades, com la casa Cid que hi havia al Camí de la Geganta.

Com a bon arquitecte, no és tan sols un simple seguidor del Moviment Modern, sinó que aprofita els recursos tècnics i ideològics de l'estil tot interpretant-los. Capell fa una arquitectura personal, imprimeix un cert caràcter als seus edificis, basat en una combinació específica de materials i també per un ús del color molt propi. Tot i això, cada edifici conté un plantejament diferent. Capell aporta una solució específica a cada lloc on ha d'ubicar un edifici. Les necessitats del client i, per què no, el pressupost, porten a projectes diversos. Com tots els bons artistes, s'endevina una personalitat constant, però amb solucions diverses.

La casa Bagués acabada de construir, cap a 1955
Col·lecció família Buscà. Foto: Francesc Masachs.

Porxo que protegeix el forat d'escala que dona accés a la sortida de la finca de la casa Bagués.

Col·lecció família Capell.

L'ARQUITECTURA

Jordi Capell interpreta els principis de l'arquitectura racionalista amb llibertat, fent especial incidència en uns elements que veurem treballats amb molta cura en els seus edificis. Les formes racionalistes pures s'enriqueixen amb elements més organicistes. És un home preocupat per la seva feina. Els projectes són problemes que cal solucionar per millorar les condicions de vida de les persones, tant dins les seves cases com en l'ambient que les envolta, les ciutats. En última instància, és un home dedicat a la millora de les condicions de vida del seu país.

No és un home al qual es presentin moltes oportunitats, però quan se les troba les sap aprofitar. Tampoc té un camp d'actuació molt ampli, però aviat es crea un nom a Mataró i la seva rodalia que li permet treballar amb clients que ja saben què trobaran en aquest arquitecte i que, naturalment, ja els va bé. La seva clientela és fruit bàsicament del boca-orella. En aquest sentit, tot just sortit de la universitat l'any 1955, l'encàrrec que se li fa de la casa Bagués, a la sortida de Mataró per la Nacional II en direcció a Llavaneres, serà on plantejarà ja el seu programa arquitectònic, a partir del qual treballarà sempre més.

De tota manera, fa força feina també en altres llocs. Té l'oportunitat de treballar a Itàlia, on duu a terme una feina molt interessant. De fet, no és que tingui connexions amb aquell país, sinó que alguns clients d'aquí li fan encàrrecs per construir allà. També treballa, i força més, a Madrid, on deixa algunes obres interessants, en aquest cas blocs de pisos i un hotel. A Eivissa, fa igualment un projecte important, en concret un hotel.

Potser el cas més emblemàtic dins la seva obra són els blocs experimentals que edifica en un barri obrer de nova construcció a Madrid, gràcies als quals va obtenir un premi per la novetat que aportava el seu mètode ràpid, econòmic i de qualitat constructiva. De la mateixa manera, també troba els seus clients entre aquestes noves capes socials que van apareixent amb el creixement econòmic.

Capell té pocs encàrrecs més enllà de cases i blocs. Cal tenir present que els seus plantejaments estan lluny del gust oficial i, per tant, cap institució pública li demana cap projecte.

Destacarem, especialment, l'estudi dels volums, amb una particular incidència en el predomini de l'horitzontalitat, amb la clara determinació de fer una arquitectura de formes senzilles i netes, una arquitectura que sigui mínima, amb el rectangle com a forma bàsica, de la qual són exemples significatius la casa Nogueras de Mataró i la casa Salomó d'Argentona. Si les teulades tenen diferents solucions, tenint en compte que en tots els casos accentuen la visual baixa, els volums adopten també més d'una solució, buscant sempre una volumetria força compacta.

L'anàlisi del volum ens porta a considerar, d'entrada, la importància de les teulades, ja que les formes que adopten potencien l'horitzontalitat dels edificis. Malgrat la rotunditat d'aquestes formes, Capell es permet, de tant en tant, jugar amb formes que trenquen aquests volums amb elements poligonals, teulades plegades com un ventall, o fent, per exemple, una escala helicoïdal que trenca amb la recta dominant. Un altre element característic de la major part dels edificis, també com a sistema de trencament del volum bàsic, és la terrassa. En tots els casos, són terrasses amb una forta presència visual. Sempre els edificis afegeixen algun element secundari que trenca la visió compacta del conjunt. Poden ser elements rectilinis o sinuosos, que normalment

Façana sud de la casa Nogueras, una obra de Jordi Capell de 1958, fotografiada recentment per Ramon Manent.

són escales d'accés o ràfecs potents. Tenim l'exemple de la casa Bagués, amb una escala sinuosa que s'enfila a la planta superior, o el de la casa Masjoan, que també adopta l'escala sinuosa per accedir a l'habitatge, combinada amb la rectilínia.

Li interessa igualment la modulació de l'espai entre el massís i el buit. La disposició de parets i obertures segueixen sempre un ritme, amb un clar predomini del buit allà on pot construir, tot preservant la intimitat dels habitants de la casa. D'aquesta manera, aconsegueix, també, integrar la casa en el paisatge.

Quant al joc entre el buit i el ple, Capell configura cada construcció amb unes característiques diferents. D'entrada, cal destacar la tendència a fer grans obertures al cantó sud tot cercant la insolació, amb paret massissa a la resta de façanes. Pel que fa als materials, juga amb els de la nova arquitectura, agafant com a base el ciment armat i el vidre. De fet, la tècnica és tan nova en aquells moments que Capell ha d'explicar als paletes com s'ho han de fer per treballar-hi. Aquests materials bàsics, als quals anirà afegint novetats que van apareixent, els combina amb altres de més locals, com la fusta, que tant li agrada fer servir a l'exterior dels edificis o com a element decoratiu interior, i també la pedra, que trobem pràcticament sempre a tots els seus edificis. De l'ús de la fusta, en podem veure molts exemples també en decoracions de botigues, com a l'antiga botiga Batlle a la Riera de Mataró o a una òptica del carrer París de Barcelona.

Un altre factor que Capell té molt en compte és el color. Els materials s'han de veure en tota la seva cruesa. Si cal un simple estucat, busca referències en l'arquitectura tradicional. En algunes de les seves memòries d'obra parla dels tons terrosos de les cabanes del Pirineu o dels

Interior de la casa Capell, antiga casa Masjoan.
Foto: Antoni M. Canal.

blaus del cel del país. De mica en mica, però, amplia la paleta de color dels tons naturals a una de molt més àmplia, poc convencional, de molta riquesa cromàtica. En moltes ocasions, l'ús del color és fonamental en la concepció de l'edifici. La paleta és àmplia, dels negres i blancs als grocs, els vermells, els blaus, els morats. La tria de colors és agosarada i dona una forta personalitat a l'edifici.

Les circulacions interiors de les cases també el preocupen, tant és que parlem d'un gran xalet com d'un pis petit. Sempre separa els espais per funcions. En tots els casos, les zones de servei diürnes queden al costat de les de vida diürna, i les zones de servei nocturn al costat de les de descans. Funcionen com a cèl·lules independents. Es tracta, en tot cas, de facilitar la vida dels usuaris. Val la pena destacar, també, la importància que dona als porxos, que són alhora casa i aire lliure, tot aprofitant l'espai entre pilars.

Quan el promotor li ho permet, dissenya també el mobiliari, converteix els jardins en espais urbanitzats, i fins i tot aconsella la compra de mobles de dissenyadors ja consagrats internacionalment com Saarinen, Mies, Coderch, Bonet o Eames. De fet, Capell treballa sobre dos conceptes bàsics: el confort de l'usuari i l'estètica de l'edifici. Aquest darrer també fa més agradable la vida del client. Quan treballa amb llibertat, no renuncia ni a l'un ni a l'altre.

El catàleg d'obres de Jordi Capell no és molt gran. Calia guanyar-se la vida. D'encàrrecs que permetessin treballar lliurement, no en sortien cada dia. Fet i fet, són les servituds d'aquesta feina. Per un altre costat, la seva curta carrera va fer que la seva arquitectura no quedés contaminada amb les noves tendències que anaven apareixent durant els anys setanta, perquè Capell va crear un llenguatge visual, una concepció de l'arquitectura, a la qual es va mantenir fidel fins al final.

Núria Nogueras Cobo

L'escala helicoïdal de la casa Bagués, cap a 1955.
Col·lecció família Buscà.
Foto: Francesc Masachs.

BIBLIOGRAFIA

D. A. (2006): D. A., *Acte d'homenatge a l'arquitecte Jordi Capell i Casaramona. Sala d'actes del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, el 25 de maig del 2004*. Barcelona: Cooperativa d'Arquitectes Jordi Capell.

Espinàs (1971): Josep Maria Espinàs, *Petit observatori*. Barcelona: Pòrtic.

Porter (1970): Miquel Porter i Moix, «Mort d'un home», *Serra d'Or*, 130, p. 67.

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

Esteve Albert i Corp i Jesús Quadrada i Calvó davant la làpida en memòria del fundador del Museu Arxiu de Santa Maria, Lluís Ferrer i Clariana, el dia de la seva col·locació davant la porta de l'actual Sala de Síntesi, l'1de febrer de 1976.

Foto: Miquel Sala.

Jesús Quadrada i Calvó adreça unes paraules als assistents a l'acte d'inauguració de l'exposició *Homenatge a Lluís Ferrer i Clariana*, a la Capella dels Dolors l'1 de febrer de 1976, amb motiu del 30è aniversari del Museu Arxiu de Santa Maria.

Foto: Miquel Sala.

Manel Salicrú i Puig adreça unes paraules als assistents a l'acte d'inauguració de l'exposició *Homenatge a Lluís Ferrer i Clariana*, a la Capella dels Dolors l'1 de febrer de 1976, amb motiu del 30è aniversari del Museu Arxiu de Santa Maria.

Foto: Miquel Sala.

L'exposició *Homenatge a Lluís Ferrer i Clariana,* instal·lada a la Capella dels Dolors, el febrer de 1976. S'hi observa l'absència d'una de les grans teles d'Antoni Viladomat, que aleshores s'estava restaurant.

Foto: Miquel Sala.

Col·labora:

Ajuntament
de Mataró

CULTURA
MATARÓ

Amb el suport de:

FUNDACIÓ ILURO
MATARÓ

AMSEL
ASSESSORS

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana